

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Klára Severová

**Počátky cisterciáckého kláštera ve Žďáru
nad Sázavou**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Petr Kubín Ph.D.

Praha 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem „Počátky cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou“ napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury a že jsem ji nevyužila k získání jiného nebo stejného titulu.
Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne

Klára Severová

Bibliografická citace

Počátky cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou [rukopis] : bakalářská práce / Klára Severová; vedoucí práce: PhDr. Petr Kubín Ph.D.-- Praha, 2011. -- 51 s.

Anotace

V této bakalářské práci je pozornost soustředěna na období prvních sta let existence cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou. Podrobně je pojednáno o okolnostech založení kláštera v roce 1252, o životě první komunity, o období rozkvětu za opata Winricha z Waldsas i o období úpadku ve druhé polovině 13.století. Je zmíněn i majetek a državy darované klášteru jeho zakladateli a stručně je popsána kolonizační činnost cisterciáků na českomoravském pomezí. Dále se věnuje pozornost zakladatelům kláštera, především Přibyslavovi z Křižanova, jeho manželce Sibyle a jejich zeti Bočkovi z Obřan a Smilovi z Lichtenburka, Bočkovu synovi Gerhardu z Obřan a jeho synu Smilovi. Součástí práce je i seznámení s prameny a literaturou, z nichž jsem čerpala a nechybí ani jejich kritický rozbor.

Klíčová slova

Reforma Benediktovy řehole, cisterciácký řád, fundace, zakladatelé, Cronica domus Sarensis, kolonizace

Abstract

In this Bachelor thesis the attention is concerned with the period of the first century of the existence of the Cistercian monastery in Žďár nad Sázavou. It is treated about the circumstances of the monastery foundation in detail, about the first community life, about the flourishing period in times of abbot Winricus of Valdsas and about the period of decline in the second half of the 13th century. There is mentioned also property and possessions given the monastery by its founders and it is briefly described the Cistercian colonizing activities in the Bohemian – Moravian boundary. The attention is also paid to the founders of the monastery, especially to Přibyslav of Křižanov, his wife Sibyla and their son – in – law Boček of Obřany, and to Smil of Lichtenburk, Gerhard of Obřany and his son Smil. The part of this Bachelor thesis is also familiar with the sources and literature, which I borrowed from and it isn't missing critical analysis of them.

Keywords

Reform of the Benedict's Regulation, Cistercian order, foundation, founders, Cronica domus Sarensis, colonization

Počet znaků (včetně mezer): 102 437

Poděkování

Děkuji svému vedoucímu práce PhDr. Petru Kubínovi PhD. za konzultační pomoc, cenné odborné rady a především za trpělivost.

Obsah

Úvod.....	7
1 Prameny	9
1.1 Cronica domus Sarensis – Kronika kláštera žďárského	9
1.1.1 O autorovi Kroniky kláštera žďárského	11
1.2 Diplomatické prameny	13
2 Literatura	15
3 Okolnosti založení žďárského kláštera a prvních 100 let jeho existence	17
3.1 Cisterciáci – reforma benediktinů ve vrcholném středověku	17
3.2 Počátky cisterciáckého řádu v Čechách a na Moravě.....	18
3.3 Jan z Polné a jeho neúspěšný pokus o založení cisterciáckého kláštera v Nížkově ...	20
3.4 Získání části českomoravského pomezního hvozdu k založení cisterciáckého kláštera na jeho území.....	20
3.5 Založení žďárského kláštera – příchod první komunity a její život za prvních čtyř opatů	22
3.6 Rozkvět kláštera za opata Winricha z Waldsas	23
3.7 Těžké období kláštera v letech 1276 – 1294	24
3.8 Zlepšení poměrů za opata Arnolda v letech 1294 – 1309	25
3.9 Výsady a privilegia udělené žďárskému klášteru králem Janem Lucemburským a moravským markrabím Karlem	26
4 O zakladatelích žďárského kláštera.....	28
4.1 Přibyslav z Křižanova a jeho manželka Sibyla	28
4.2 Boček z Obřan a jeho manželka Eufemie z Křižanova	29
4.3 Smil z Lichtenburka, jeho manželka Eliška z Křižanova a synové Oldřich a Rajmund	30
4.4 Gerhard z Obřan, jeho syn Smil a sestra Anežka z Obřan	33

5 Hospodářské poměry žďárského kláštera a kolonizační činnost cisterciáků v oblasti českomoravského pomezí	35
5.1 Majetek žďárských cisterciáků	35
5.2 Kolonizační činnost žďárského kláštera v oblasti českomoravského pomezí.....	38
Závěr	41
Seznam příloh.....	43
Přílohy	44
Seznam použitých zkratk.....	48
Seznam použitých pramenů a literatury	49

Úvod

Ve své bakalářské práci se budu zabývat obdobím zhruba prvních sta let existence cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou. Tento, dnes již bývalý klášter se nachází v místě, kde žijí – v severovýchodní části Českomoravské vrchoviny a v nejstarší historii tohoto regionu nepochybně sehrál zásadní úlohu. Jeho založením v polovině 13. století totiž započal proces pozvolného zkulturování a osídlování oblasti českomoravského pomezí.

A tak jako jeden z hlavních důvodů, proč jsem pro bakalářskou práci zvolila právě toto téma, mohu uvést svůj osobní zájem poznat okolnosti, jež úzce souvisí s počátky civilizace v mém rodném kraji. Dalším důvodem a záměrem, jakož i účelem této práce je ukázat, jak do procesu zdejší kolonizace zasáhla komunita cisterciáckých mnichů, kteří do těchto míst přišli poprvé roku 1252 z mateřského kláštera v jihočeském Nepomuku.

Jak již bylo řečeno v první větě úvodu, cílem této práce je představit okolnosti založení žďárského kláštera a následně období prvního století jeho existence. Pro hlubší poznání a pochopení okolností, důvodů a záměrů, které vedly k založení této instituce, bude nezbytné stručně nastínit i události, jež tomuto kroku bezprostředně předcházely. Takovýto rámcový popis výchozí situace pak do značné míry může dát i odpověď na otázku, proč byl právě zde založen klášter cisterciáckého řádu. K zodpovězení této otázky zajisté napomůže i krátké seznámení s historií a především posláním cisterciácké řehole. To spočívá nejen v posvěcování času i sebe sama skrze modlitbu, ale také v pokračování ve velkolepém díle Stvořitele prostřednictvím každodenní fyzické práce, kterou sv. Bernard z Clairvaux, významný představitel tohoto řádu, chápe také jako výraz solidarity s chudými a pracujícími. Díky takovému postoji k práci si cisterciácké komunity dokázaly zajistit nejen vlastní obživu, ale skrze své zaměření na zúrodnění a obdělávání půdy rovněž velkou měrou napomohly a urychlily proces kolonizace mnoha dosud neosídlených území.

První část této bakalářské práce pojednává o pramenech vztahujících se k historii žďárského cisterciáckého kláštera. Hlavní pozornost je věnována vzácnému latinskému veršovanému dílu s názvem *Cronica domus Sarensis – Kronika kláštera žďárského*, které pravděpodobně v roce 1300 sepsal zdejší mnich *Jindřich Řezbář*. Tento spis zachycuje nejstarší dějiny kláštera a zároveň se také řadí mezi významné památky našeho středověkého latinského písemnictví.

Druhá část představuje základní literaturu související s nejstarší historií tohoto kláštera i díla zabývající se vznikem a vývojem cisterciáckého řádu v Evropě v raném středověku a rozšířením této řehole do Čech a na Moravu.

Třetí část nejprve nastiňuje okolnosti spojené se vznikem cisterciáckého řádu, podává jeho stručnou charakteristiku a představuje nejstarší cisterciácké kláštery založené na území Čech a Moravy. Potom je již pozornost upřena do oblasti českomoravského pomezí v první polovině 13. století. Krátce je pojednáno o neúspěšném pokusu šlechtice Jana z Polné založit cisterciácký klášter v Nížkově a o Přibyslavovi z Křižanova a krocích, které před svou smrtí stačil podniknout pro fundaci kláštera téhož řádu na samém pomezí Čech a Moravy, ve Žďáru. Dále následuje vyličení událostí spojených se vznikem žďárského kláštera, k němuž přispěl zejména Přibyslavův zeť Boček z Obřan, na jehož žádost byla počátkem roku 1252 do Žďáru vyslána prvotní řeholní komunita z Nepomuku. Podrobně je popsán život a činnost příchozího společenství v prvním desetiletí, poznamenaný zdejšími drsnými podmínkami, jež způsobovaly vnitřní nestabilitu komunity, která se projevovala zejména v častém střídání představených. Ke zlepšení poměrů a přechodnému rozkvětu kláštera došlo za opata Winricha z Waldsas v letech 1262 – 1276. Poté zde však znovu zavládl úpadek, který trval až do roku 1294, kdy se vedení ujal řeholník Arnold a instituce začala opět prosperovat. Nejdůležitějším pramenem pro dějiny žďárského kláštera ve 14. století jsou listiny královských svobod a výsad a dokumenty stvrzující četná darování nemovitého i hmotného majetku, který cisterciáci dostali nejen od příslušníků zakladatelské rodiny, ale také od mnoha jiných šlechticů.

Ve čtvrté části bakalářské práce následuje seznámení s několika generacemi zakladatelské rodiny, jejich vztahem ke žďárské komunitě a činnostmi vyvíjenou ze účelem její podpory.

V poslední, páté části, je podán výčet nemovitého majetku darovaného klášteru a pozornost se soustředí i na iniciativu cisterciáků v rámci procesu kolonizace českomoravského pomezí.

1 Prameny

1.1 Cronica domus Sarensis – Kronika kláštera žďárského

Kroniku žďárského kláštera sepsal veršovaně v latinském jazyce roku 1300 očitý svědek mnoha událostí, jež se zde odehrály, s největší pravděpodobností cisterciácký mnich *Jindřich Řezbář*. Jedná se o první klášterní kroniku v českém prostředí vůbec a také o jediný spis o žďárském klášteře.¹

Pojednává zejména o založení kláštera a o téměř prvním půlstoletí jeho existence. Čtenář se dozví nejprve o šlechtici Janu z Polné a jeho nezdařilém pokusu založit cisterciácký klášter v Nížkově, ale především o rodině zakladatele, pana Bočka z Obřan, který povolal cisterciáky roku 1252 do Žďáru proto, aby splnil poslední vůli svého tchána Přibyslava z Křižanova. Autor také často s vděčností a velkou úctou opakuje jméno Bočkovy manželky a dcery pana Přibyslava, paní Eufémie, její matky paní Sibylly a její sestry Elišky, provdané za Smila z Lichtenburka a jejich dětí. Zmiňuje se také o Přibyslavově nejstarší dceři paní Zdislavě, která se provdala za Havla Markvartice z Lemberka. O životě této svěťce, k níž se český lid v dalších staletích začal utíkat zejména v nemoci, poskytuje stručné informace také staročeská Dalimilova kronika ze 14. století.² Z hlediska dnešní medicíny bylo prokázáno, že na její přimluvu došlo opakovaně k zázračným uzdravením. Na základě vědeckého přezkoumání a potvrzení konkrétního zázraku uzdravení, který se stal v roce 1989, byla Zdislava v roce 1995 svatořečena.³

¹ Větší kroniku kláštera žďárského vydali v roce 1964 Metoděj ZEMEK a Josef POHANKA (Brno, Krajské nakladatelství, 1964) a jako přetisk této edice ji vydal Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ (Třebíč, Blok, 2003) s veršovaným překladem Rudolfa MERTLÍKA a historickými vysvětlivkami Metoděje ZEMKA. K rukopisu Jindřicha Řezbáře, zachycujícímu téměř padesátiletou historii žďárského kláštera, přibyl v první polovině 14. století spis „*Genealogia fundatorum*“, obsahující rodokmen zakladatelů kláštera do roku 1312, jehož autorem, nebo autorem jeho opisu z konce 14. či počátku 15. století je patrně mnich Jan z Augšpurku, hypoteticky snad i Řezbářův současník. Podle názoru Dr. Ludvíkovského mohly oba rukopisy patřit některému z členů rodu pánů z Kunštátu (možná i samotnému králi Jiřímu z Poděbrad) a s nimi spřízněných knížat Múnsterberských, kteří měli panství ve Slezsku (Srov. LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav: O mnichu Jindřichu Řezbáři a jeho Žďárské kronice, in: *Cronica domus Sarensis* /dále jen CdS/, Třebíč: Blok, 2003, 8.) Tím by se, podle Ludvíkovského vysvětlilo jejich „náhodné“ objevení ve Vratislavi v roce 1853, kde je zakoupila zdejší Královská a univerzitní knihovna, dnes Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, v níž jsou uloženy dodnes pod signaturou IV. Duod. 1. Roku 1854 vydal oba rukopisy Richard ROEPELL, německý profesor historie na vratislavské univerzitě, pod názvem *Chronica domus Sarensis* (Breslau, Trewendt und Granier, 1854). Roku 1896 je otiskl i Julius DIETERICH v *Monumenta Germaniae historica*, (*Scriptores* XXX, I), Hannover 1896, v redakci O. Holder-Eggera, str. 678-706. U nás poprvé vyšly zásluhou Josefa EMLERA ve *Fontes rerum Bohemicarum* II,2 (Praha 1874, str. 519-550) s prozaickým překladem Josefa TRUHLÁŘE.

² Srov. Staročeská kronika tak řečeného Dalimila II. – Jiří DAŇHELKA (ed.), Praha: Academia, 1998, kap. 87, s. 365.

³ Srov. NĚMEC, Jaroslav: *Zázraky ke kanonizaci českých světců*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2009, s. 34-37.

Kronika žďárského kláštera popisuje události od jeho založení v roce 1252 až do roku 1300. Autor také vícekrát zmiňuje důležité události v Českých zemích z období vlády Václava I., Přemysla Otakara II. a Václava II.

Žďárská kronika byla sepsána v časoměrném prozodickém systému. Verše se zde nachází většinou v hexametrech, v závěrečné části jsou uspořádány do elegického distichu. Za veršem 911 a kolem verše 1020 si lze povšimnout několika řádků v próze.⁴

Žďárská kronika patří k našim cenným středověkým literárním dílům. Vyznačuje se nejen osobitým vypravěčským stylem, ale i schopností autora vkládat mezi popis událostí vlastní úvahy a pocity a také s jeho básnickým uměním, patrným zejména ve variaci na 50. žalm s názvem „Miserere“. Přestože se v hexametrech objevují odchylky oproti klasickému měření, stále se ještě jedná o časoměrnou poezii. „Autor se snaží o uplatnění rytmičko – metrické prozodie, tj. o časoměrný verš s rýmem, rýmu však neužívá důsledně (bývá to buď rým leoninský, nebo tzv. versus caudati – verše se sdruženým koncovým rýmem).“⁵ Ke splnění předepsaného počtu stop využívá především spojek, zájmen, adverbíí a částic. Závěrečnou pasáž „Miserere“⁶ píše naopak důsledně v elegickém distichu. Libuje si také ve slovních hříčkách, o čemž nejlépe svědčí dvojverší 992 – 993.⁷

Žďárskou klášterní kroniku sepsal mnich Jindřich Řezbář roku 1300. Zřejmě ve druhém desetiletí 15. století byl pořízen její opis s názvem *Cronica domus Sarensis maior*, v překladu *Větší kronika kláštera žďárského*. Vznikla i *Cronica domus Sarensis minor*, která zachycuje genealogii rodu zakladatelů, pánů z Obřan, Poděbrad a Kunštátu a s nimi spřízněných knížat Múnsterberských.⁸ Její první chronologickou část zpracovanou do roku 1312 lze považovat za výtah z Větší žďárské kroniky. Konečná verze, obsahující rodokmen zakladatelů do roku 1511, mohla vzniknout jako dodatek k Bibli pana Bočka,

⁴ Srov. NECHUTOVÁ, Jana: Latinská literatura českého středověku do roku 1400. Praha: Vyšehrad, 2000, 85.

⁵ Tamtéž, 86.

⁶ Srov. LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav (ed.): *Cronica domus Sarensis*, Třebíč: Blok, 2003, (dále jen CdS), vs. 1122-1162.

⁷ CdS, vs. 992-993: „*Ars aras arces, artis pater astruit artes, ars arces curas, facis artibus arteque puras.*“ – „*Umění, v cestě jsi oltáři, umění, člověku úklady strojíš, umění, zbavuješ starostí, za to však natropíš nových.*“ (Srov. PLICHTA, Alois: *Kláster na hranicích, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995, 18).*

⁸ Rukopis *Menší kroniky kláštera žďárského* vznikl patrně v 15. století jako součást tzv. Kunštátské či Bočkovské Bible. Ta patřila, mimo jiné, i Bočkovi (1442-1496), synu krále Jiřího z Poděbrad, který ji věnoval kostelu sv. Matěje v Bechyni. Odtud zřejmě ve druhé polovině 16. století přechází do majetku Petra Voka z Rožmberka (1539-1611). Celá Vokova knihovna se za třicetileté války stala kořistí švédských vojsk a i se vzácnou Kunštátskou Biblí byla odvezena do Stockholmu a uložena v tamní královské knihovně. O skutečnosti jejího zcizení svědčí i signatura na hřbetě prvního dílu: „*Biblia Bohemica Z. 1 nr. 10, e.30. 2. 9., Riks-Bibliotheket Stockholm Handskriften, Teologi*“. V prvním svazku na foliu 3a – 3b jsou zaznamenána

syna krále Jiřího z Poděbrad.

1.1.1 O autorovi Kroniky kláštera žďárského

Z předchozí kapitoly pojednávající o klášterní kronice vyplývá, že jejím autorem je mnich Jindřich Řezbář, který se zde také mnohokrát zmiňuje o sobě. *Josef Emler*, archivář a nejvýznamnější český editor konce 19. století, se ale právě v otázce autorství dopustil omylu. Jako původce žďárské kroniky označil soudobého letopisce Jindřicha Heimurského, autora spisu *Chronica Bohemorum – Český letopis*, jehož životopisné údaje sloučil dohromady s životními osudy bratra Jindřicha, o němž hovoří kronika.

Emlerově teorii nahrává i skutečnost, že Jindřich Heimurský se narodil, stejně jako autor žďárské klášterní kroniky, roku 1242 v Heimburku v Dolních Rakousích.⁹ Jindřich Řezbář v klášterním spisu několikrát připomíná datum svého narození,¹⁰ ale ani jednou se nezmíní o svém rodišti. Podle názoru klasického filologa Jaroslava Ludvíkovského, který celou Emlerovu studii vyvrací, by původ autora mohl jít odvodit podle jména jeho otce. Jméno *Eckward* se v historických pramenech 13. století podařilo najít pouze v Německu. V soudobých rakouských pramenech se vyskytuje pouze tvar *Ekhard*.¹¹ K této skutečnosti přistupuje ještě další zjištění. Historici umění Antonín Bartušek a Dobroslav Líbal ve svých dílech poukazují na významnou podobnost nejstarší architektury žďárského kláštera s raně gotickými jihočeskými stavbami. Vzniká tak hypotéza, podle níž by kameník Ekward, původem Němec, mohl v mládí působit v jižních Čechách, zde se také oženit a mít syna, který by později, kromě němčiny a latiny ovládal také češtinu, a to, dost možná, jako svou mateřskou řeč! Tím by se snad také nejlépe vysvětlil autorův cit pro český jazyk, patrný i ze samotného díla.¹²

Emler dále tvrdí, že Jindřich Heimurský přišel s rodiči do Žďáru jako patnáctiletý v roce 1257. O rok později byl v klášteře přijat jako novic a roku 1263 vysvěcen na

životopisná data Jiřího z Poděbrad, jeho manželky a potomků z let 1420 – 1511. Ve druhém dílu se na foliu 353b – 354a nacházejí životopisné údaje členů rodu pánů z Obřan, počínaje Bočkem z Obřan v roce 1251, dále členů rodu pánů z Kunštátu, odvozujících svůj původ od Kuna, bratra Bočka z Obřan a knížat Múnsterberských až do roku 1511. Právě tuto část z druhého svazku Kunštátské Bible vydal roku 1751 švédský historik a bibliotekář Olaf CELSE ve svém pojednání „*Bibliothecae regiae Stockholmensis historia*“ (Holmiae, 1751) a nazval ji *Breve Chronicon Zdiarense* či *Chronicon monasterii Zarensis*. Teprve roku 1878 byla Bočkova Bible vrácena do Čech a je dnes uložena ve Státním archivu v Brně ve sbírce rukopisů G 10, č. 121 (R III 13).

⁹ Srov. *Letopisové Jindřicha Heimurského*, in: *Fontes rerum Bohemicarum III.* Josef EMLER (ed.), Praeae 1882, s. 312.

¹⁰ Srov. např. CdS, kap.1, vs. 35, kap. 21, vs. 1089.

¹¹ Srov. LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav: O mnichu Jindřichu Řezbáři a jeho Žďárské kronice, in: Cds, 13. Tezi Ludvíkovského nepřijal profesor Jindřich Šilhan. (Srov. ŠILHAN, Jindřich: Jindřich Heimurský, in: *Vlastivědný věstník moravský /dále jen VVM/* 20, 1968, s. 26-62.)

¹² Jindřich Řezbář ve své Kronice například odvozuje název vesnice Nížkov od „mníšků“, (viz. kap. 3, vs.

podjáhna. Stejná fakta nalezneme i v kronice. Emler však učinil druhý chybný závěr, když prohlásil, že Jindřich po svém útěku z kláštera v roce 1267 odešel do rodných Rakous a tam se, patrně v Gmündu, stal duchovním správcem. Roku 1279 byl pasovským biskupem Petrem vysvěcen na kněze. Emler se s kronikou shoduje pouze ohledně roku Jindřichova útěku. Žďárský spis nepodává žádnou zprávu o tom, kam mnich zamířil a co celou tu dobu dělal. S údaji v kronice rovněž naprosto nesouhlasí tvrzení, že se Řezbář stal knězem. Naopak, při správném překladu verše 1110¹³, vychází najevo, že Jindřich byl v klášteře přijat jako *konvrš* – bratr laik, a se stejným postavením se do Žďáru také vrátil. Tento fakt je, mimo jiné, možno vytušit i z toho, jak autor ve svém díle popisuje sám sebe. Považuje – li se za „nejposlednějšího a nejubožejšího“ ze všech bratří, lze jen těžko očekávat, že by získal vyšší svěcení. Domnívám se, že je spíše třeba souhlasit s upozorněním Ludvíkovského na skutečnost, že Jindřich Řezbář se v klášterní kronice zmiňuje o svém podjáhenském svěcení, ale o tom, že by se stal knězem, sám nikdy nemluví.¹⁴

Nabízí se tedy otázka, kde se mnich Řezbář po dobu 27 let nepřítomnosti v klášteře zdržoval. Při pozorném čtení žďárské kroniky, si nelze nepovšimnout jejího realistické líčení událostí v Čechách po smrti Přemysla Otakara II. Z toho lze usuzovat, že za hranice neodešel. Oproti tomu letopis Jindřicha Heimburského podává zprávu o vpádu Přemyslových vojsk do Rakous roku 1278. Čeští útočníci tehdy zapálili nejen městečko, v němž autor spisu působil jako kněz – tedy patrně Gmünd, ale i kostel v sousedním Waidhofenu, na jehož hřbitově zahynulo kolem dvou tisíc lidí. O situaci v Čechách po roce 1278 zde však žádná zmínka není.¹⁵ Jak se však mohlo stát, že Heimburský v klášterní kronice pravdivě vylíčil osudy Čechů za nadvlády Braniborů a v rozsáhlém díle o české historii o tomto období pomlčel? Právě tuto skutečnost je možno použít jako nejpádnější argument proti Emlerově hypotéze. Těžko lze totiž uvěřit, že by Jindřich Heimburský jakožto Němec stejně objektivně vylíčil braniborskou okupaci v Čechách i dění v Rakousku za vpádu českého krále. Navzdory tomu historici nepopírají fakt, že byl, a i po českém nájezdu zůstal přívržencem Přemysla Otakara II.

104, 122), Žďár od českého výrazu „žďářit“ (kap. 7, vs. 436) a v kap. 6, vs. 410 a 499 si lze povšimnout českého tvaru jména Václav. (Srov. LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav: O mnichu Jindřichu Řezbáři a jeho Žďárské kronice, CdS, 12).

¹³ CdS, kap. 21, vs. 1110: „*Sic ego conversus respiscens sumque reversus. – Takto já opět jsem zmoudřel a jako konvrš se vrátil.*“

¹⁴ Srov. LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav: O mnichu Jindřichu Řezbáři a jeho Žďárské kronice, in: CdS, 10.

¹⁵ Srov. *Letopisové Jindřicha Heimburského*, in: *Fontes rerum Bohemicarum III.* Josef EMLER (ed.), Pragae 1882; v 1.odst. str. 316 se Heimburský zmiňuje o vpádu Přemysla Otakara II. do Rakous, pak krátce popisuje porážku na Moravském poli a smrt českého krále (srov. Tamtéž, str. 316, 1.–3. odst.), a mezi dalším líčením letmo poznamená, že se vlády nad Čechami a poručnictví nad Přemyslovým synem Václavem (II.) ujal Ota Braniborský (srov. Tamtéž, str. 317, 1. odst.).

Proti ztotožnění Heimburského s Řezbářem hovoří také rozdílný způsob sepsání obou děl. Zatímco Kronika žďárského kláštera patří k veršovaným spisům, český letopis lze považovat za ukázkou střízlivé analistické prózy. Josef Emler však poukázal na skutečnost, že i v *Chronica Bohemorum* se nacházejí rýmy popisující smrt Přemysla Otakara II. Jan Vilikovský ovšem podotýká, že jde o verše převzaté z *Nové poetiky Galfreda de Vino Salvo*.¹⁶

1.2 Diplomatické prameny

Diplomatické neboli úřední prameny vztahující se k historii Čech a Moravy z let 805 - 1283 byly vydány v šestidílném *Českém diplomatáři – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Pro dějiny žďárského kláštera jsou relevantní především listiny ze čtvrtého a pátého dílu z let 1241 – 1278.

K historii žďárského kláštera se vztahuje listina ze 7. června 1252, v níž papež Inocenc IV. bere nově založené společenství pod svou ochranu a potvrzuje jeho državy.¹⁷ V prvním svazku čtvrtého dílu se nachází i zápis, jímž moravský markrabě Přemysl Otakar schvaluje založení kláštera ve Žďáru, jež uskutečnil Boček z Obřan s manželkou Eufemií, její matkou Sibylou z Křižanova a sestrou Eliškou. Připomíná se zde i pan Přibyslav z Křižanova, v té době již zesnulý, na jehož přání k fundaci došlo. Je také vyjmenován majetek darovaný klášteru. Z nejbližšího okolí cisterciáci dostali, kromě vsi Žďár, také Jámy, Dobrou Vodu, dále Berchtoldesdorf, česky nazývaný Novošice u Blučiny s lesy, potoky a vším, co k nim patřilo. Pan Boček daroval klášteru i kostel v Bíteši, v listině rovněž uváděné pod názvem Heinriches¹⁸ (dnešní Velká Bíteš). Mnichům přenechal také třetinu zisku ze svého vína na Moravě ve vsi Kobylí, Pouzdřany a Zaječí, dále vesnici Pavlovice a Načeratice a celý desátek z Kobylí, Pavlovic a Zaječí.¹⁹ Na konci jsou uvedena jména svědků.

Z prvního svazku pátého dílu českého diplomatáře je zapotřebí zmínit především závěť Bočka z Obřan, sepsanou 17. prosince 1255. V ní pán z Obřan odkázal žďárskému klášteru všechny své statky u Opavy - vesnici Milostovice a Plesnou a polovinu vsi Pilšť

¹⁶ GALFREDUS de VINO SALVO (Geoffrey Vinsauf – 1150-1215) byl anglický básník a učenec, později také působil v diplomatických službách u papežské kurie. Jeho nejznámějším dílem je *Poetria nova – Nová poetika*, obsáhlá příručka o básnické hexametrické technice a básnické rétorice. (Srov. BRETSCHER – GISIGER, Charlotte, MARQUIS, Bettina, MEIER, Thomas: Lexikon des Mittelalters IX, Werla bis Zypresse; Anhang; Register/ Register erarbeitet von Charlotte Bretscher – Gisiger, Bettina Marquis und Thomas Meier, Stuttgart: Metzler, 1999, sl. 1085.

¹⁷ Srov. CDB IV/1 –Jindřich ŠEBÁNEK/Sáša DUŠKOVÁ (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV/1. Pragae 1962, (dále jen CDB IV/1) č. 271, s.463-464.

¹⁸ Srov. Tamtéž, č. 259, s. 439-441, 32-33.

¹⁹ Srov. Tamtéž, č. 259, s. 439-441.

v Polsku, Kučerov a Lhotu v dnešním okrese Vyškov a Křídlovičky, dnešní obec Křídlovky v okrese Znojmo, k nim patřící statek se dvěma poli, koňmi, ovce a veškerým ostatním dobyt看em i stáj s 58 klisnami.²⁰

V tomto svazku je i dokument ze 14. dubna 1262, v němž pan Smil z Lichtenburka spolu s manželkou Eliškou potvrdil darování vsi Cappil Bobrowe – Bobrůvka. Tuto vesnici, náležící ke křižanovskému panství, již jeho žena dostala od otce věnem, přenechali žďárským cisterciákům s poli i neobdělávanou půdou, lesy, loukami, pastvinami, lovem ryb a honitbou. Nakonec je jako svědek, kromě paní Elišky a jejího syna Smila, podepsána také paní Eufemie se syny Smilem a Gerhardem.²¹

Mladší diplomatické prameny jsou zahrnuty v *Českém regestáři*. K historii Cisterciáckého kláštera ve Žďáru se vztahují listiny ze druhého, třetího a čtvrtého svazku z let 1253 – 1346.

Žďárskému klášteru se dostalo také výsad od samotných českých králů. Svědčí o tom například listina ze třetího svazku Regest, v níž král Jan Lucemburský vyňal klášterní společenství z moci a jurisdikce provinčních a městských soudců i královských úředníků. Opatovi a členům konventu udělil právo ustanovování vlastních soudců, kteří měli napříště řešit veškerá obvinění a rozepře týkající se kláštera. Tento písemný záznam byl pořízen 28. února roku 1315 v Brně.²²

Moravský markrabě Karel zase roku 1338 zprostil žďárské cisterciáky povinnosti platit tzv. berni – všeobecnou daň, ze statků, jež se v té době nacházely v oblasti do tří mil kolem jejich kláštera. Potvrdil rovněž, že Markéta, vdova po jistém Steglinovi, kdysi klášteru darovala ves Řečkovice, dnešní součást města Brna.²³

²⁰ Srov. CDB V/1 – Jindřich ŠEBÁNEK/Sáša DUŠKOVÁ (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1 . Praegae 1974, (dále jen CDB V/1), č. 60, s. 120-122.

²¹ Srov. Tamtéž, č. 320, s. 478-479.

²² Srov. RBM III – Josef ĚMLER (ed.) : Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III. Praegae 1890, (dále jen RBM III), č. 246, s. 101-102.

²³ Srov. RBM IV – Josef ĚMLER (ed.) : Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. Praegae 1892, (dále jen RBM IV), č. 527, s. 202.

2 Literatura

Historii žďárského kláštera od počátku až do jeho zrušení v roce 1784 se věnuje i právník, vlastivědný spisovatel a archivář Alois Plichta ve své knize „*Kláster na hranicích*“ (1995).²⁴ Kromě podrobného vylíčení pěti a půl století jeho dějin zde pojednává i o stavebním vývoji kláštera, kolonizaci, kulturní a umělecké činnosti žďárských cisterciáků. Podává zde i stručnou charakteristiku řádu cisterciáků a souvislosti s otázkou autorství Kroniky žďárského kláštera, stejně jako Josef Emler, označuje za jejího autora Jindřicha Heimburského. Domnívá se totiž, že, kdyby Jindřich v roce 1267 z kláštera uprchl jako laický bratr a nikoli coby kněz, porušil by řeholní sliby a vysloužil si tak pověst odpadlíka a zrádce. Proto tvrdí, že tehdy již musel být knězem. Odmítá i Ludvíkovského teorii o tom, že Řezbářův otec Ekward byl původem Němec. Vzhledem k tomu, že Jindřichova matka byla určitě Slovankou a že se autor kroniky narodil v dolnorakouském Heimburku – v oblasti osídlené Moravany, lze předpokládat, že si osvojil i znalost českého jazyka.²⁵ Jeho kniha představuje dějiny kláštera formou populární.

Nejdůležitější fakta z dějin kláštera uvádí rovněž Dušan Foltýn ve své edici „*Encyklopedie moravských a slezských klášterů*“ (2005).²⁶ Tento významný monasteriolog zde uvádí stručný faktický přehled dějin žďárského kláštera. Čerpá mimo jiné i z dobových úředních listin vztahujících se ke klášteru a žďárskému regionu.

O klášteru cisterciáků ve Žďáru jsou zmínky i ve čtvrté části tetralogie „*České dějiny*“ historika Václava Novotného. Ve čtvrtém dílu, zachycujícím situaci v Čechách za vlády Přemysla Otakara II. (1253 – 1278), je stručně pojednáno i o založení žďárského kláštera Bočkem z Obřan v roce 1252. Autor se zde také zmiňuje o osídlování Českomoravské vrchoviny v průběhu 13. století. Připomíná i významné šlechtické rody, mimo jiné i pány z Obřan a Markvartice, jejichž potomkem byl Jan z Polné.²⁷ Zmiňuje se i o díle „*Cronica domus Sarensis*“, přičemž v otázce jejího autorství dává za pravdu Emlerovi.²⁸

Josef Šusta, významný český historik a pokračovatel Novotného v Českých dějinách se ve svých dílech „*Soumrak Přemyslovců a jejich Dědictví*“ (1935) a „*Král*

²⁴ Srov. PLICHTA, Alois: *Kláster na hranicích*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995.

²⁵ Srov. Tamtéž, 16, 17.

²⁶ Srov. FOLTÝN, Dušan, a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha, Libri, 2005.

²⁷ Srov. NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny dílu I. část 4.: Čechy královské za Přemysla II. Otakara*, Praha: Laichter, 1937, 438.

²⁸ Srov. Tamtéž, 444, pozn. 2.

cizinec“ (1939) zmiňuje rovněž o žďárském cisterciáckém klášteře. Přináší stručné obecné informace o cisterciáckém řádu, který se ve 13. století díky své pevné nadnárodní organizaci, účasti na kolonizačním procesu a s tím spojeným nabýváním majetku a vlivu stal nejvýznamnější a, zejména u šlechty, vysoce váženou řeholní společností a církevní institucí. Jsou zde také informace o potomcích zakladatelů a podporovatelů žďárského klášteře - Bočkově synu Gerhardovi z Obřan a o synech Elišky z Křižanova, Rajmundovi a Oldřichovi z Lichtenburka.²⁹

Spisovatel, historik a básník Zdeněk Kalista v díle „*Blahoslavená Zdislava z Lemberka*“ (1969) věnuje pozornost klášteru v souvislosti se Zdislavinými rodiči Přibyslavem a Sibylou z Křižanova a manželem její sestry Eufémie, Bočkem z Obřan. Podrobněji pojednává o životě Přibyslava a Sibyly, jejich mladších dcer Eufemie a Elišky a jejich dětí. Čerpá i z Kroniky žďárského klášteře, jejíhož autora rovněž ztotožňuje, po vzoru Emlera, s Jindřichem Heimburským.³⁰ Jedná se o dílo poněkud poetické a místy i silně zidealizované.

Rozšířením cisterciáckého řádu v Čechách se zabývá archeoložka a historička specializující se na dějiny cisterciáků, Kateřina Charvátová, ve svém třisvazkovém díle s názvem „*Dějiny cisterckého řádu v Čechách*“ (1998 – 2009).³¹ Autorka zde chronologicky pojednává o historii jednotlivých cisterciáckých klášterů v českých zemích. Ve třetím dílu, věnovaném cisterciáckým klášterům za hranicemi Čech, se nachází stať o klášteře ve Žďáru. Cisterciáckým klášterům na Moravě je věnován i sborník „*Cisterciáci na Moravě*“ (2006),³² vydaný Miloslavem Pojslem, kde je rovněž článek o žďárském klášteře.

²⁹ ŠUSTA, Josef: Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví, České dějiny dílu II. část 1., Praha, Laichter, 1935; Král cizinec, České dějiny dílu II. část 2. Praha: Laichter, 1939.

³⁰ Srov. KALISTA, Zdeněk: Blahoslavená Zdislava z Lemberka: listy z dějin české gotiky, Řím: Křesťanská akademie, 1969, 317.

³¹ Srov. CHARVÁTOVÁ, Kateřina: Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, 1. svazek, Fundace 12. století, Praha: Karolinum 1998; 2. svazek, Kláštery založené ve 13. a 14. století, Praha: Karolinum, 2002; 3. svazek, Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech, Praha: Karolinum, 2009.

³² Srov. Cisterciáci na Moravě, Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu, Miloslav POJSL (ed). Olomouc: Univerzita Palackého, 2006.

3 Okolnosti založení žďárského kláštera a prvních 100 let jeho existence

3.1 Cisterciáci – reforma benediktinů ve vrcholném středověku

Cisterciácký řád vznikl v souvislosti s reformou benediktinského řádu, která začala v 10. století v burgundském klášteře Cluny a skončila ve 12. století. Zpočátku zejména clunyjští opati usilovali o obnovu duchovního života – návrat k ideálu evangelijní chudoby a zaměření na modlitbu. Chtěli také vymanit jednotlivé řeholní domy z moci feudálů a naopak je vzájemně propojit vztahy mateřských a dceřiných komunit. I přes mnoho pozitiv, která tato reforma přinesla, došlo nakonec opět k centralizaci moci, tentokrát v rámci samotného řádu. Cluny se stalo novým mocenským centrem, jež rozhodovalo téměř o všech záležitostech sobě podřízených klášterů.³³

Uprostřed reformovaného řádu povstala skupina řeholníků, která požadovala změny mnohem radikálnější. Šlo o komunitu v burgundském klášteře Molesme, která se utvořila kolem zdejšího opata Roberta. Tito mniši pod jeho vedením založili 21. března 1098 „nový klášter“ v osadě Cîteaux jižně od Dijonu, uprostřed neosídlené bažinaté krajiny. Později toto místo dostalo název *Cistercium*, podle milníku na staré římské cestě – „cis tertium lapidem miliarum“, či podle přírodní stojaté vody - „cisteren“. Tímto latinským názvem se začal označovat i nově vzniklý řád.³⁴ Řehole Roberta z Molesme byla roku 1100 schválena papežem. Během následujících patnácti let vznikly čtyři dceřiné kláštery. Roku 1113 byl založen klášter v La Ferté, o rok později v Pontigny a v roce 1115 klášter v Morimondu a v Clairvaux, kde se stal opatem mladý Bernard z Fontaines, další významný reformátor cisterciáckého řádu. V roce 1118/1119 schválil papež Kalixt II. dokument *Carta Caritatis*, obsahující řádová pravidla.

Cisterciáci si vytkli za cíl důsledné dodržování řehole sv. Benedikta. Důraz kladli především na chudobu – paupertas. Proto byl přijat striktní zákaz vlastnit kostely či oltáře, dvory a mlýny, pachtýře, přijímat desátky a poplatky a jakkoli si přivlastňovat práva druhých. Směli mít pouze to, co nutně potřebovali pro práci a obživu. Kláštery nezakládali v rušných městech, ale daleko od lidských sídel, zpravidla na nehostinných místech. Se

³³ Základní lexika o cisterciáckém řádu: Např. MEER, F., van der.: Atlas de l'ordre cistercien, 1954; ROCHAIS, H., MANNING, E.: Bibliographie générale de l'ordre cistercien, 1976.; ALTERMATT, A.: Cistercienserstudien heute 1970-77, in: Cistercienser Chronik 85, 1977.

³⁴ Srov. CHARVÁTOVÁ, Kateřina: Cisterciácký řád a jeho šíření se do Čech a na Moravu, in: Sedm a půl století. Stati o historii, kultuře a umění žďárského kláštera, Stanislav RŮŽIČKA (ed.) Žďár nad Sázavou: 2002, 23.

světem komunikovali prostřednictvím laických bratří – *konvršů*. Pro ostatní členy řádu, i vysoce postavené, platil zákaz zrušení klausury.³⁵

S požadavkem chudoby souvisela zásada prostoty – *simplicitas*. To se odráželo zejména ve výzdobě i samotné architektuře chrámu. Cisterciáci odmítali používání zlatých a stříbrných bohoslužebných nádob a předmětů. Dávali přednost kadidelnicím, kalichům a svícňům vyrobeným ze železa či mědi a dřevěným křížům. Nosili lněná nebo bavlněná mešní roucha bez zlata a hedvábí. Z hlediska architektury byla rovněž potlačena dekorace a o to více mohla vyniknout jednoduchost linií kamenných stěn a hra světla pronikajícího dovnitř nebarevnými okny. Prázdný prostor upozorňoval na to, že obrazem Božím je sám člověk a světlo přicházející zvenčí připomínalo Boha, jediné Světlo světa. Princip prostoty se uplatnil také v liturgii. V touze po autenticitě si pořídili opis původních liturgických knih a v Miláně pátrali po ambroziánských hymnech. Pod dohledem Bernarda z Clairvaux došlo i k reformě zpěvu - byl kladen důraz na jeho řád a podstatu, nikoli na vnější líbivost.³⁶

Cisterciáci do svých pravidel přidali i některé prvky z eremitských tradic. Mezi ně patřila například manuální práce. Práci – *opus*, úzce spojovali s *Opus Dei*. Chápali ji jako spolupráci s Bohem na stvoření, jako naplnění lidského údělu – realizaci prostého a chudého života, a jako příležitost konkretizovat lásku. Takto pojímaná práce měla značný vliv i na duchovní život, který činila pokorným, trpělivým a umožňovala růst lásky.³⁷

Cisterciácká spiritualita kladla důraz na zkušenost lásky. To se projevovalo také v organizační struktuře řádu. Jednotlivé kláštery byly rovněž propojeny vazbami mateřských a dceřiných komunit se společným ústředím v Cîteaux. I zde je patrné úsilí o jednotu, ale spíše po stránce duchovní. V otázkách materiálních se naopak respektovala autonomie jednotlivých společenství, která vnímala sama sebe jako místní církve a svou existenci a postavení jako organickou součást Těla Kristova - univerzální církve. Každoroční sjezd všech představených na *generální kapitulu* do řádového ústředí v Cîteaux byl rovněž výrazem solidarity a ochoty k vzájemné pomoci.³⁸

3.2 Počátky cisterciáckého řádu v Čechách a na Moravě

Nejstarší cisterciácký klášter na našem území byl založen v letech 1142 - 1143

³⁵ Srov. VENTURA, Václav: Duchovní rozměr cisterciáckého řádu, in: Cisterciáci na Moravě, Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu, Miloslav POJSL (ed). Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, 108-110.

³⁶ Srov. Tamtéž, 110-112.

³⁷ Srov. Tamtéž, 112-113.

³⁸ Srov. Tamtéž, 115.

v Sedlci u Kutné Hory. Vznikl jako filiace kláštera ve Waldsassen, vzdáleného 4 km od Chebu, založeného v roce 1133. Jako fundátor sedleckého kláštera je v zakládací listině³⁹ uváděn jistý velmož Miroslav, možná jeden z pražských konšelů. Připomíná se zde i olomoucký biskup Jindřich Zdík, jehož zásluhou zřejmě přišli cisterciáci do Čech, a tehdejší český kníže Vladislav II. První filiací sedleckého kláštera se stal řeholní ústav v Praze na Zbraslavi, který roku 1292 založil král Václav II.⁴⁰

Druhý cisterciácký klášter v Čechách založil kníže Vladislav II. roku 1144 v Plasích u Plzně. Jeho mateřským domem byl klášter v bavorském Langheimu, založený jen o tři roky dříve jako filiace Morimundu. První dceřiná komunita plaských cisterciáků vznikla roku 1204 na Velehradě jako první klášter šedých mnichů na Moravě.⁴¹ Od kláštera v Morimundu a jeho dceřiného domu v Ebrachu, odvozoval svůj původ i klášter v jihočeském Pomuku. Založil ho v roce 1145 s největší pravděpodobností Jindřich, bratr knížete Vladislava II.⁴²

Další český cisterciácký klášter vznikl až na sklonku 12. století. Jednalo se o severočeský Osek. Byl založen na druhý pokus v letech 1197-1199. Již počátkem posledního desetiletí 12. století povolal jistý šlechtic Milhost skupinu valdsaských řeholníků na svůj statek v Mašťově u Kadaně. Jeho fundace však skončila neúspěšně. Klášter neprosperoval, navíc se s ním mniši dostali do sporu o majetek a byli vyhnáni. Následně přejal roli zakladatele Slávek, příslušník mocného rodu Hradišticů. Ten, právě v letech 1197-1199, převedl cisterciáky z Mašťova na své panství do Oseku.⁴³

Prvním ženským cisterciáckým klášterem u nás se stal ústav v Oslavanech u Brna, který roku 1225 založila Heiwildis, manželka tehdejšího moravského markraběte Vladislava Jindřicha. Jeho mateřincem byl klášter cisterciáků na Velehradě.⁴⁴ Roku 1233 založila královna Konstancie dům cisterciáček u Tišnova, nazvaný Porta Coeli, rovněž jako filiaci Velehradu.⁴⁵

³⁹ Srov. CDB I – Gustav FRIEDRICH (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. Pragae 1904-1907, (dále jen CDB I), č. 155, s. 155-157. Dále také CHARVÁTOVÁ, Kateřina, HYHLÍK, Vladimír: Sedlec u Kutné Hory. Bývalé cisterciácké opatství, Velehrad: 1992.

⁴⁰ Nejdůležitějším pramenem o historii zbraslavského kláštera je rozsáhlé dílo s názvem *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, in: Fontes rerum Bohemicarum IV. Josef ĚMLER (ed.), Pragae 1884, s. 1-337. Jejimi autory jsou zbraslavští opati Ota a Petr ŽITAVSKÝ.

⁴¹ Srov. CHARVÁTOVÁ, Kateřina: Cisterciácký řád a jeho šíření se do Čech a na Moravu, in: Sedm a půl století. Stati o historii, kultuře a umění žďárského kláštera, Žďár nad Sázavou 2002, 27-28, 29.

⁴² Srov. CHARVÁTOVÁ, Kateřina: Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, 1. svazek, Fundace 12. století, Praha: Karolinum 1998, 209.

⁴³ Srov. Tamtéž, 292-293.

⁴⁴ CHARVÁTOVÁ, Kateřina: Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, 2. svazek, Kláštery založené ve 13. a 14. století, Praha: Karolinum, 2002, 10-11.

⁴⁵ 26. června 1225 vzal klášter pod svou ochranu král Přemysl Otakar I. (Srov. CDB II– Gustav FRIEDRICH (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. /dále jen CDB II/ Pragae 1912, č. 272, s. 266-267).

3.3 Jan z Polné a jeho neúspěšný pokus o založení cisterciáckého kláštera v Nížkově

První, kdo chtěl a pokusil se založit cisterciácký klášter na českomoravském pomezí, byl šlechtic Jan z Polné. Pravděpodobně roku 1234 povolal skupinku cisterciáků z Oseku a rozhodl se vybudovat jim konvent v obci zvané Nížkov, která ležela na území jeho panství při stezce vedoucí do Přibyslavi. Prvotní pětičlenná komunita zde patrně žila v provizorním dřevěném domě nazývaném „Bernhardi cella“. Cisterciáci v Nížkově postavili kostel a zasvětili ho svatému Mikuláši.⁴⁶

Setrvali zde však necelých pět let. Když přišel na vizitaci do nového kláštera osecký opat, shledal, že mniši si nemohou na zdejší tvrdé podmínky zvyknout. Klášter se navíc nacházel na území, které náleželo olomouckému biskupovi a ten si na ně tudíž právem mohl činit nárok.⁴⁷ Opat Slávek tedy nechtěl sebe ani zdejší společenství vystavovat dalším obtížím, a proto se řeholníci již v únoru 1239 vrátili zpět do mateřského kláštera v Oseku.

3.4 Získání části českomoravského pomezního hvozdu k založení cisterciáckého kláštera na jeho území

Panu Janu z Polné patřila velká část rozsáhlého pralesa na pomezí Čech a Moravy, který se táhl podél horního toku řeky Doubravy k hornímu toku Chrudimky na severu a kolem nejhořejšího toku Sázavy, Oslavy, Bobrůvky a Svratky na jihu.⁴⁸ Říkalo se mu rovněž Libický újezd a procházela jím tzv. Libická stezka, jež vedla z Čáslavi až do Brna. O část Janova hvozdu na samotné českomoravské hranici projevil zájem pan Přibyslav z Křižanova.

Tento feudál zastával patrně od třicátých let 13. století jeden z nejvýznamnějších úřadů na Moravě, post kastelána na královském hradě Veverí u Brna. Je uveden mezi svědky na listině z roku 1238 jako kastelán na hradě Veverí a o rok později se připomíná jako kastelán brněnský u příležitosti darování některých svých statků špitálu sv. Ducha v Brně.⁴⁹ Jeho panství se rozkládalo na severovýchod od Velkého Meziříčí a centrem byl Křižanov, kde Přibyslav sídlil. Z Kroniky žďárského kláštera se dozvídáme, že i on chtěl

⁴⁶ Srov. CdS, kap. 3, vs. 121.

⁴⁷ Srov. ZEMEK, Metoděj: Poznámky jednotlivým veršům, in: CdS, 115.

⁴⁸ Srov. KALISTA, Zdeněk: Blahoslavená Zdislava z Lemberka, Řím: Křesťanská akademie, 1969, 65-67.

⁴⁹ Srov. CDB III/1 - Gustav FRIEDRICH (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/1. (dále jen CDB III/1) Pragae 1942, č. 204, s. 263, č. 221, s. 296.

na své území povolal cisterciáky,⁵⁰ ale potřeboval pro ně vhodné místo. Nashromáždil proto velkou sumu zlata a stříbra, sjednal si schůzku se svým sousedem z Polné, svěřil se mu se svými plány a zeptal se ho, zda by nechtěl pro jeho klášter poskytnout místo na půdě svého lesa. Když Jan zjistil, že Přibyslav zamýšlí, stejně jako on, přivést do této oblasti šedé mnichy, okamžitě s tímto návrhem souhlasil a přenechal mu celý svůj les za symbolický pohár o ceně 15 hřiven stříbra.⁵¹ Podle historiků k setkání obou šlechticů došlo na počátku čtyřicátých let 13. století, patrně těsně po zániku kláštera v Nížkově.

Nabízí se zde otázka, zda Přibyslav a Jan nebyli bratři. Někteří odborníci⁵² se tímto způsobem pokoušejí vysvětlit hladký průběh jejich výše zmíněného jednání. Samotná klášterní kronika o ničem takovém nehovoří. Z dobových pramenů nelze vyčíst, z kterého šlechtického rodu Přibyslav pocházel. Nedá se však vyloučit, že rovněž vzešel z Markvarticů a s Janem z Polné ho tedy skutečně nějaké příbuzenské pouto pojilo.⁵³ Možnost, že naši šlechtici byli sourozenci, ale většina historiků odmítá. V zakládací listině nízkovského kláštera sice nalezneme zmínku o Přibyslavovi, bratru Jana z Polné, jemuž snad také patřila vesnice Žďár. Zde se ovšem jedná o jiného Přibyslava, k jehož jménu se patrně nejlépe hodí rovněž přívlastek „z Polné“ a kterého nelze se šlechticem z Křižanova ztotožnit ani podle místa, ani podle doby.

Jan z Polné s velkou pravděpodobností zemřel bez mužského potomka. Bývá označován za zetě Vikarta z Trnavy⁵⁴ a mluví se o něm také jako o synu Zbyslava z Bratřic. Ani Přibyslav z Křižanova po sobě nezanechal syna. Proto před smrtí pověřil svého zetě pana Bočka z Obřan založením cisterciáckého kláštera v místě, které získal od Jana z Polné. Předal mu také jmění, které za tímto účelem nashromáždil - 14 liber zlata a 104 libry stříbra.⁵⁵ Odkázal mu i polovinu svého panství a část statků připadla dceři Elišce. Zemřel 16. února roku 1251. Jeho manželka Sibyla se provdala znovu za Jindřicha

⁵⁰ Srov. CdS, kap. 4, vs. 145-152.

⁵¹ Srov. Tamtéž, kap. 4, vs. 195-196.

⁵² Např. ŠILHAN, Jindřich: Osecká listina, in: VVM 28, 1976, s. 196-206, poukazuje na CDB III/1 č. 100, s. 116, 25, kdy Jan z Polné daruje klášteru v Nížkově ves Žďár patřící jeho bratru Přibyslavovi. Proti sourozenectví obou feudálů se staví naopak ZEMEK (Srov. ZEMEK, Metoděj: Poznámky k jednotlivým veršům, in: Cds, 116) a Miloslav SOVADINA (Srov. STUDIE Rodina Zdislava z Lemberka, in: Časopis Matice moravské /dále jen ČMM/ CXII, 1993, s. 219-220).

⁵³ Srov. KALISTA, Zdeněk: Blahoslavená Zdislava z Lemberka: listy z dějin české gotiky, Řím: Křesťanská akademie, 1969, 73.

⁵⁴ Srov. CdS, kap. 4, vs. 243-244 hovoří o tom, že Vikart byl „dědem oběma vnukům z Polné“, srov. i ŠIMÁK, Josef Vítězslav: Vikart z Trnavy, in: Časopis společnosti přátel starožitností v Praze IV, (dále jen ČSPS), 1896, s. 45-47; naproti tomu většina historiků se shoduje na tom, že Jan měl pouze dceru (např. Srov. KALISTA, Zdeněk: Blahoslavená Zdislava z Lemberka: listy z dějin české gotiky, Řím: Křesťanská akademie, 1969, 69). Poprvé je uveden na listině z 1. října 1223 jako „Jan, syn Zbyslava z Bratřic“. (Srov. CDB II, č. 252, s. 241-242).

⁵⁵ Srov. CdS, kap. 5, vs. 309-311.

ze Žitavy, otce Smila z Lichtenburka.⁵⁶

3.5 Založení žďárského kláštera – příchod první komunity a její život za prvních čtyř opatů

Za necelý rok po Přibyslavově smrti se jeho velký sen naplnil. Pan Boček z Obřan se obrátil na opata cisterciáckého kláštera v Nepomuku. Právě odtud přišla do Žďáru, v den svátku mučednice Agáty, 5. února 1252 skupinka pěti řeholníků. Tato prvotní komunita v čele s budoucím opatem Fridrichem, tvořená dalšími dvěma mnichy a dvěma laickými bratry – *konvrši*, nejprve žila v dřevěných budovách v místě dnešní lokality „Starý dvůr“.

Podle slov Jindřicha Řezbáře se mnich jménem Wirik v zápětí vrátil zpět do mateřského kláštera a po čase odtud s sebou do Žďáru přivedl bratra Wiganda. Tři další řeholníci sem byli posláni z Velehradu, ale většina nových členů přicházela ze zahraničí – z Brabantu, Waldsas, Svatého Kříže v Dolních Rakousích a někteří dokonce až z Francie.⁵⁷

V čele nově vzniklého společenství stál zhruba rok opat Fridrich a jako převor zde zpočátku působil Jan z Brabantu. Za Fridricha došlo 3. května 1253 k vysvěcení základů budoucího konventu a chrámu⁵⁸ v místech areálu dnešního kláštera. Definitivní klášter později vyrostl v údolí mezi řekami Sázavou a Polnou – dnešním Stržským potokem, na území, jež náleželo k Čechám a spadalo tudíž pod pražskou diecézi. Tato skutečnost se nezamlouvala olomouckému biskupovi Brunovi ze Schauenberku, který si přál, aby klášter podléhal jeho pravomocem.⁵⁹ Po svém sesazení zůstal Fridrich ve Žďáru až do své smrti, působil zde jako sklepník, dohlížel na stavbu kláštera a později řídil místní špitál.

Druhým žďárským opatem se stal Konrád I. z Nepomuku, který spravoval klášter v letech 1253 – 1255. Poté na svou funkci rezignoval a vrátil se zpět k mateřské komunitě.⁶⁰

Dne 20. prosince 1255 zemřel pan Boček z Obřan. Tři dny předtím sepsal poslední vůli. Rozhodl se žďárským cisterciákům přenechat své statky u Opavy a polovinu vsi Pilš v Dolním Slezsku, dvě vesnice na Vyškovsku, obec Křídlovky u hradu Jaroslavice v dnešním okrese Znojmo a dřevo ze svého lesa u Břeclavi na stavbu střechy konventního chrámu. A ve svém rozestavěném kostele jej bratři také pochovali.⁶¹

⁵⁶ Srov. Tamtéž, vs. 340-343.

⁵⁷ Srov. Tamtéž, kap. 8, vs. 507- 518.

⁵⁸ Srov. Tamtéž, kap. 6, vs. 385-386.

⁵⁹ Srov. ZEMEK, Metoděj: Poznámky k jednotlivým veršům, in: CdS, 118.

⁶⁰ Srov. CdS, kap. 9, vs. 549-552.

⁶¹ Srov. PLICHTA, Alois: Klášter na hranicích, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995, 14.

V letech 1256 – 1259 stanul v čele zdejšího konventu opat Walthelm ze Sedlce. Ten dal vybudovat druhý provizorní klášter v místech pozdějšího Bránského rybníka a také první kamenné budovy – kapitulní síň a opatský dům. V té době vznikly i základy dnešního kláštera. Walthelm byl posléze zvolen za představeného kláštera v Sedlci.⁶²

Poté se ve Žďáru ujal vedení Jindřich I. z Nepomuku. Za něho proběhla konsekrace oltáře sv. Petra, kde se sloužily mše za zemřelé. Vysvěcena byla také dřevěná kaple Panny Marie ležící v místech budoucího chrámu, kterou založil Smil z Lichtenburka. V ní se pravidelně konaly ranní bohoslužby při rozžatých svíčkách, které zapalovali nejmladší členové komunity.⁶³ Opat ustavil ve Žďáru noviciát, mezi jehož první čtyři členy patřil také mnich Jindřich, později nazývaný Řezbář, syn kameníka Ekwarda. 1. ledna 1262 zemřela paní Sibyla z Křižanova. I ona našla místo posledního odpočinku ve žďárském klášterním kostele.

3.6 Rozkvět kláštera za opata Winricha z Waldsas

V pořadí pátým představeným žďárské cisterciácké komunity se roku 1262 stal otec Winrich z Waldsas. Během čtrnácti let, kdy předsedal zdejšímu společenství, klášter konečně mohl zažívat období prosperity.

Hned zpočátku se pustil do výstavby kamenného konventu. Roku 1263, v době jeho účasti na generální kapitule v Citeaux, se bratři přestěhovali do nového kláštera.⁶⁴ Starý dřevěný dům zbořili a na jeho místě zřídili rybník. Winrichovou zásluhou značně pokročila i výstavba chrámu. Opat nechal dokončit první část kostela s kněžištěm, mnišským chórem až po příčnou loď. Pořídil a vysvětil hlavní oltář se svatostánkem. Přibyly i dva postranní oltáře zasvěcené sv. Jakubovi a Janu Křtiteli. Dostavěná část chrámu byla zevnitř bíle nalíčená a pokryta střechou.

Roku 1264, při konsekraci nových oltářů, přenesli mniši ostatky Bočka z Obřan do dnešní rodové hrobky.⁶⁵ Jeho manželka Eufemie žila již téměř deset let v dřevěném domku poblíž kláštera. Spolu s dcerou Anežkou, vnučkami Kateřinou, Bohunkou a Adelheidou a služebnou Luitgardou pravidelně navštěvovala mnichy a účastnila se bohoslužeb. Nechala si postavit nový dům a její staré obydlí sloužilo dále jako špitál. Později vybuodovala nový útulek pro nemocné, o něž, dle tvrzení kroniky, sama chodila pečovat. Patrně pod vlivem opata Winricha se ze všech pěti zbožných paní staly *bekyně*.⁶⁶

⁶² Srov. CdS, kap. 10, vs. 604-607, 610-611.

⁶³ Srov. Tamtéž, kap. 12, vs. 647-652.

⁶⁴ Srov. Tamtéž, kap. 13, vs. 710-711.

⁶⁵ Srov. Tamtéž, kap. 13, vs. 745-750.

⁶⁶ Srov. Tamtéž, vs. 721-725.

Roku 1268 předčasně zemřel Eufemiin starší syn Smil. Také jeho tělo bylo uloženo do rodinného hrobu v klášterním kostele. Pohřbu se zúčastnila i jeho snoubenka, dcera Jana z Polné. Ta zdejšímu klášteru darovala hřivnu zlata, za niž bratři pořídili lesklou zdobenou skříňku, kterou umístili na oltáři.⁶⁷ Rok poté zemřel i Smil z Lichtenburka, jehož řeholníci pochovali v mariánské kapli, kterou kdysi sám zbudoval. Jeho manželka Eliška se provdala znovu za pana Hrabíše ze Švábenic.

Za Winricha vzniklo také nové městečko Žďár na moravské straně, v oblasti soutoku Sázavy a dnešního potoka Staviště. Na jeho založení se podílel i jistý Ditwin, jenž se zde později stal rychtářem. Centrum města tvořilo čtyřrohé náměstí, z něhož vycházely tři hlavní ulice. Vstupovalo se dvěma branami, pevné hradby zde nebyly. Na skalnatém návrší nad řekou stávala gotická tvrz se střílnami.⁶⁸

3.7 Těžké období kláštera v letech 1276 – 1294

Po čtrnácti letech svého působení ve Žďáru byl Winrich odvolán a ustanoven opatem kláštera v Ebrachu. S jeho odchodem pro žďárskou komunitu nastávají léta plná obtíží a vnitřní nestability. Příčinu celkového zhoršení spatřují historici mimo jiné i v rychlém střídání zdejších představených.

Kupříkladu Winrichův nástupce Jan I., zvaný Weia, setrval ve funkci opata pouhých šest měsíců. Podle slov kronikáře se tento bývalý třetí převor snažil jít ve stopách svého předchůdce.⁶⁹ Nakonec si ho do svého čela zvolili nepomučí cisterciáci.

V letech 1276 – 1281 stál v čele kláštera Jan II. z Velehradu, nazývaný Kaifáš. 26. srpen roku 1278 se do české historie zapsal jako osudný a tragický den. Po porážce v bitvě na Moravském poli zemřel král „železný a zlatý“, Přemysl Otakar II. V Čechách nastalo nejprve mezivládí a po něm přišla braniborská okupace. Znesváření šlechtici si mezi sebou vyrovnávali účty.⁷⁰

Patrně mezi lety 1278 – 1282 vystavěl pan Gerhard z Obřan při klášterním chrámu kapli k počtě 11 000 panen. Jeho matka, paní Eufemie, zemřela v roce 1279. Gerhard se v lednu 1285 oženil s Jitkou z Valtic.⁷¹ Kaifáš byl zvolen opatem ještě jednou, v roce 1283. Po tříleté správě kláštera odešel na Velehrad.

V letech 1281 – 1283 vedl žďárskou komunitu opat Jan III. z Nepomuku. Roku 1281 byl zatčen Gerhard z Obřan. On a Milota z Dědic se stali vůdci hnutí odporu proti

⁶⁷ Srov. Tamtéž, vs. 761-772.

⁶⁸ Srov. Plichťa, Alois: Klášter na hranicích, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995, 33.

⁶⁹ Srov. CdS, kap. 15, vs. 861.

⁷⁰ Srov. Tamtéž, kap. 16, vs. 878-889.

⁷¹ Srov. Tamtéž, vs. 874-878, 870-872, kap. 13, vs. 777-780.

tehdejšímu správci nad Moravou, vévodovi Albertu Saskému. Sám vévoda oba šlechtice zajal a uvěznil. Po návratu z vězení začal Gerhard podnikat loupeživé výpravy v okolí svého hradu na Brněnsku. K poslušnosti ho donutil až Václav II. v roce 1286. Roku 1281/2 postihla střední Evropu veliká neúroda způsobená dlouhou zimou. Nastal zde katastrofální hlad, jenž šel ruku v ruce s morem.⁷²

V letech 1286 – 1289 předsedal klášternímu společenství opat Adam I. ze Sedlce. Za jeho působení v kraji řádily loupežnické tlupy. Následkem jejich drancování a pustošení okolí se žďárská komunita na čas rozprchla.⁷³ Adam jako první z představených zemřel ve Žďáru a byl zde i pochován.

Desátým žďárským opatem byl roku 1289 zvolen Jan IV., zvaný Sasík. Přestože zde působil šest let, ani jemu se ještě nepovedlo vyvést klášter z úpadku. V roce 1291 zemřel Gerhard z Obřan. O rok dříve odkázal cisterciákům druhou polovinu vsi Radešínská Svratka. Její první část patřila řeholníkům již předtím.⁷⁴ Gerhardova choť Jitka umírá roku 1295. Její švagrová, paní Anežka z Obřan, v listopadu 1293 darovala klášteru polovinu své vsi Křižanov.⁷⁵

3.8 Zlepšení poměrů za opata Arnolda v letech 1294 – 1309

Roku 1294 se stal představeným žďárských cisterciáků opat Arnold. Teprve pod vedením tohoto zdejšího „odchovance“ začal klášter opět vzkvétat. V roce 1294 se do Žďáru po 27 letech vrací také bratr Jindřich Řezbář. V klášterní kronice stojí, že odtud uprchl za opata Winricha roku 1267. Proč, a hlavně kam odešel a co celou tu dobu dělal, čtenáři svého spisu však neprozrazuje. Zmiňuje se ale o tom, že po svém návratu zaujal ve zdejší komunitě „poslední“ místo. Za pokání dostal sepsat celou dosavadní historii kláštera a vyřezal a malířsky ozdobil chórové lavice do chrámu.⁷⁶

⁷² Srov. Tamtéž, kap. 17, s.75.

⁷³ Zemek spatřuje příčinu takovéto situace v tom, že zdejší řeholníci v té době již neměli mocné ochránce, jako byl například Smil z Lichtenburka. (Srov. ZEMEK, Metoděj: Poznámky k jednotlivým veršům, in: CdS, 127).

⁷⁴ Srov. CdS, kap. 19, vs. 928-934.

⁷⁵ Srov. RBM II – Josef ĚMLER (ed.) : Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. Praeae 1882, (dále jen RBM II), č.1631, s. 700.

⁷⁶ Podle odborníků lze rok jeho útěku vydedukovat z veršů 992 a 993. Ve verši 993 se slovo Sar opakuje v přesmyčkách čtyřikrát a pozpátku dvakrát, čímž dostaneme součet 6. Na předchozím řádku najdeme totéž slovo pětikrát a v opačném směru dvakrát, což dohromady činí 7. Dostáváme tak konečné dvojčíslí letopočtu 1267. (Srov. ZEMEK, Metoděj: Poznámky k jednotlivým veršům, in: CdS, 128).; Dr. Plichta se přiklání ke studii profesora a historika Jindřicha ŠILHANA, podle níž byl Jindřich sluhou opata Winricha (Srov. CdS, kap. 13, vs. 696) a při doprovázení představeného na cestách dostal příležitost k útěku. Byl sice knězem, ale v souladu s řádovými pravidly a také za pokání nesměl nadále vykonávat tuto službu, proto zaujal v klášteře poslední místo. (Srov. PLICHTA, Alois: Klášter na hranicích, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995, 22-23).

Roku 1295 zemřela manželka pana Vítka ze Švábenic, Anežka z Obřan. Jindřich Řezbář se ve své Kronice zmiňuje o jejím pohřbu, který se konal ve Žďáru. Líčí zde až naturalisticky, jak se tělo kdysi vznešené a půvabné šlechtičny, jež ke stáru poznamenala nemoc, po smrti proměnilo v ubohou a zapáchající schránku. Ve stejném roce umírá Anežčina teta Eliška, kdysi manželka pana Smila z Lichtenburka.⁷⁷

Opat Arnold nechal vybudovat klášterní kuchyň a přistavěl další dřevěné budovy. Kolem roku 1300 vystavěl poblíž kostela hranolovou zvonici. Ta se dochovala až dodnes, později však byla upravena v barokním slohu. Arnold také opravil klášterní studnu v jižní části rajského dvora, po níž klášter od počátku nesl jméno. Podle mínění doktora Plichty za tohoto představeného došlo, zřejmě až po roce 1300, k dokončení výstavby konventního chrámu a jeho slavnostnímu vysvěcení.⁷⁸

Nepomucký opat roku 1309 při vizitaci ve Žďáru Arnolda sesadil patrně kvůli prohřeškům ve finanční a hospodářské správě kláštera. Mnich Řezbář se ve své kronice zabývá zdejšími událostmi do roku 1300, proto se z jeho spisu o sesazení dozvědět nelze. Není ani jisté, zda k vizitaci kláštera došlo ještě za Jindřichova života. Přesto však, při pozorném čtení klášterního spisu, si lze povšimnout určitých narážek na nesrovnalosti ve zdejším hospodaření a vybidnutí osob spravujících klášterní majetek ke svědomitosti.⁷⁹

3.9 Výsady a privilegia udělené žďárskému klášteru králem Janem Lucemburským a moravským markrabím Karlem

Ve 14. století se o klášteru cisterciáků ve Žďáru lze dozvědět především listin. Jedná se většinou o privilegia a výsady, které zdejšímu společenství udělil český král Jan Lucemburský a jeho syn Karel, moravský markrabě a pozdější král a císař Karel IV.

Listinou ze dne 28. února roku 1315 vyjímá český a polský král Jan společenství kláštera „Fons sanctae Mariae“ ve Žďáru, v čele s opatem a všemi poddanými, z pravomoci provinčních soudců a královských úředníků. Představení kláštera dostávají povolení jmenovat vlastní soudce a jejich prostřednictvím řešit všechny rozepře a prohřešky členů konventu i ostatních lidí žijících na jejich panství.⁸⁰ Moravský markrabě Karel 18. března 1338 zprostil žďárské řeholníky povinnosti platit všeobecnou

⁷⁷ Srov. CdS, kap. 20, vs. 1002-1019.

⁷⁸ Srov. PLICHTA, Alois: Klášter na hranicích, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995, 26.

⁷⁹ Jindřich Řezbář v předposlední kapitole žďárské kroniky poukazuje na to, že většinu svého majetku řeholníci dostali „ze statků vdov; posvátné založení dílem je sirotků zbožných, neboť otcové jejich jim zmírali náhle, když oni bývali mladiství ještě v tom útlém, mladičkém věku.“ (Srov. CdS, kap. 20, vs. 1049-1052).

⁸⁰ Z jurisdikce provinčních soudců vyňal žďárské řeholníky a lidi žijící na jejich panství již v červnu 1293 král Václav II. Tehdy byl nad moravskou částí klášterního panství zřízen soud ve Žďáru a poddaní žijící v Čechách spadali pod soud ve Vojnově Městci. (Srov. RBM II, č. 1617, s. 694).

daň, zvanou berni, v okruhu do tří mil kolem kláštera.⁸¹

⁸⁰ Z jurisdikce provinčních soudců vyňal žďárské řeholníky a lidi žijící na jejich panství již v červnu 1293 král Václav II. Tehdy byl nad moravskou částí klášterního panství zřízen soud ve Žďáru a poddaní žijící v Čechách spadali pod soud ve Vojnově Městci. (Srov. RBM II, č. 1617, s. 694).

⁸¹ Srov. RBM IV, č. 527, s. 202.

4 O zakladatelích žďárského kláštera

4.1 Přibyslav z Křižanova a jeho manželka Sibyla

Žďárští cisterciáci od počátku považovali za svého zakladatele a dobrodince pana Přibyslava z Křižanova. Právě z iniciativy a finančních prostředků tohoto šlechtice vznikl jejich klášter, zvaný „Studnice Panny Marie“. Jak již bylo výše několikrát řečeno, nacházel se na území, které Přibyslav za symbolickou cenu odkoupil od Jana z Polné.⁸²

Již za vlády Přemysla Otakara I. patřil Přibyslav z Křižanova k významným českým velmožům. Byl rytířem, členem královské bojovnické družiny a nepochybně tedy pobýval i u dvora. A zřejmě za jeho věrnou a oddanou službu ho král vyznamenal funkcí kastelána na hradě Veveří u Brna. A právě Brno, jež se tehdy měnilo ve skutečné středověké město, bylo také místem, kde se mohl setkat s kulturními vlivy, které k nám tehdy pronikaly ze západních zemí. Poznal zde například nově vzniklou františkánskou řeholi, jejíž první klášter v Čechách vznikl roku 1230 právě v Brně. O deset let později se podílel i na založení zdejšího kláštera dominikánek a sám také daroval brněnskému špitálu u Svatého Ducha některé ze svých statků. A snad i proto pojal úmysl vybudovat mnichům cisterciáckého řádu klášter na svém panství.

V prostředí pražského královského dvora poznal Přibyslav svou budoucí manželku Sibylu. Ta přišla do Čech jako dvorní dáma mladičké německé princezny a budoucí české královny Kunhuty. Pocházela z Království obojí Sicílie, v té době jedné z nejvyspělejších zemí Evropy, kde se západní kultura mísila s četnými arabskými vlivy.⁸³ Za Přibyslava se provdala kolem roku 1220. Z jejich manželství vzešlo pět dětí. První dvě, Petr a Bohuška, patrně zemřely v raném věku. Pak následovaly tři dcery; nejstarší Zdislava byla provdána za Havla z Lemberka, Eufemie se stala manželkou Bočka z Obřan a nejmladší Eliška se provdala za Smila, zakladatele rodu pánů z Lichtenburka.

Přestože Sibyla svou vlast opustila v poměrně útlém věku, jistě si zachovala mnoho živých vzpomínek na zemi, v níž se ještě před křížovými výpravami zrodili „Boží

⁸² Osobnost pana Přibyslava z Křižanova velmi výstižně popisuje Zdeněk Kalista. Představuje ho jako typického muže středověku, který se nestará jen o své hmotné zajištění, ale usiluje zejména o vlastní růst po stránce duchovní. Proto část pralesa na českomoravském pomezí, který kupuje od Jana z Polné, si neponechává pro sebe jako místo vhodné k lovu, ale chce na jeho území založit cisterciácký klášter k počtě Panny Marie. (Srov. KALISTA, Zdeněk: Blahoslavená Zdislava z Lemberka: listy z dějin české gotiky, Řím: Křesťanská akademie, 1969, 76); (Srov. i CdS, kap. 4, vs. 145-152).

⁸³ Paní Sibyla přišla do Čech zřejmě kolem roku 1210. Poprvé se provdala za blíže neznámého Bohuše. Podle historiků mohlo jít o Bohuše Kovanského, zmiňovaného v darovací smlouvě Přemysla Otakara I. z roku 1220 nebo o netolického kastelána Bohuše, připomínaného listinou z roku 1222. (Srov. ZEMEK, Metoděj: Poznámky k jednotlivým veršům, in: CdS, 113).

bojovníci“,kteří se pod praporem kříže střetávali s muslimy z nedaleké severní Afriky i vzdálenějšího Arabského poloostrova. V povědomí jí patrně utkvěl i poměr a vztah její rodné země k svatému stolci. Právě u sicilských panovníků našla sympatii a podporu tehdy všeobecně známá myšlenka supremace duchovní moci nad světskými vládci.⁸⁴

Ani paní Sibyla se netajila svou přízní a obdivem k novému řádu františkánů a dominikánů, s jejichž některými členy se osobně stýkala.⁸⁵ Lze tedy předpokládat, že i ona se určitým způsobem podílela na založení žďárského kláštera, přestože soudobé prameny nedokládají její účast na jednáních Přibyslava s Janem z Polné. Po Přibyslavově smrti⁸⁶ spolu s dcerou Eufemií a zetěm Bočkem z Obřan vytvořila vhodné podmínky pro vznik kláštera cisterciáků ve Žďáru, jak si to přál a mnil učinit její manžel. Lze se také domnívat, že zpočátku řídila a značně finančně podporovala výstavbu konventního chrámu. Podle svědectví žďárské kroniky komunitě nového kláštera darovala některé své statky, nechala pro ni zhotovit vzácnou bibli a spolu s Eufemií zdejšími mnichům věnovala i drahocenné bohoslužebné nádoby a kněžská roucha.⁸⁷

I Sibyla vynikala zbožností a touhou po sebezdokonalení. Proto ke konci života trávila většinu času v těsné blízkosti žďárských cisterciáků, v dřevěném domku, který si s Eufemií nechaly postavit vedle jejich kláštera. Mohly tak každodenně navštěvovat mnichy a spolu s nimi se pravidelně účastnit všech bohoslužeb i modliteb. Založily také špitál pro obyvatele okolních osad.

Sibyla z Křižanova naplnila poslední roky svého života uskutečňováním ideálu evangelijní chudoby, usebranou zbožností a službou potřebným. Zemřela 1. ledna 1262 a byla pochována ve žďárském klášterním kostele.

4.2 Boček z Obřan a jeho manželka Eufemie z Křižanova

Ústřední roli při založení žďárského cisterciáckého kláštera sehrál pan Boček z Obřan. Právě on, manžel Eufemie, mladší dcery Přibyslava z Křižanova, povolal roku 1252 prvotní komunitu „šedých mnichů“ z Nepomuku a pomohl jim vybudovat klášter poblíž osady Žďár na českomoravském pomezí.⁸⁸

⁸⁴ Srov. KALISTA, Zdeněk: Blahoslavená Zdislava z Lemberka: listy z dějin české gotiky, Řím: Křesťanská akademie, 1969, 79-81.

⁸⁵ Nutno podotknout, že tito řeholníci pocházeli především z Itálie, čímž jí také připomínali její rodný kraj, odkud s sebou přinášeli mnoho nových podnětů z oblasti duchovní i politické. (Srov. Tamtéž, 82).

⁸⁶ Přibyslav z Křižanova zemřel 16. února 1251 a byl pohřben v brněnském klášteře minoritů, který založil. (Srov. CdS, kap. 5, vs. 333-339).

⁸⁷ Srov. Tamtéž, kap. 13, vs. 731-733.

⁸⁸ Boček z Obřan nově založenému klášteru odkázal i mnohé ze svých statků: kostel v dnešní Velké Bíteši, Velké Pavlovice a Načeratice u Znojma a také třetinu zisku ze svého vína na Moravě ve vsi Kobylí, Pouzdřany a Zaječí. (Srov. CDB IV/1, č. 259, s. 439-441).

Boček byl jedním ze čtyř synů Gerharda ze Zbraslavi. Pravděpodobně patřil ke skupině šlechticů, jimiž král Václav I. obklopil svého syna Přemysla Otakara, poté, co se proti němu roku 1248 vzbouřil. Mezi těmito muži byli i Bočkovi švagři Havel z Lemberka a Smil z Lichtenburka i jeho pozdější tchán Jindřich ze Žitavy.⁸⁹ Za své hlavní sídlo si Boček zvolil hrad Obřany ležící severovýchodně od Brna, který předtím údajně vlastnil jeho tchán Přibyslav z Křižanova. V letech 1233 – 1234 byl Boček zemským maršálkem a moravským podkomořím. Roku 1234 byl jmenován znojemským kastelánem a roku 1252 se stal správcem rakouské provincie Bernek, po níž se od té doby psával.⁹⁰ Zemřel 20. prosince 1255.⁹¹

Bočkovi a Eufemii se narodili dva synové a dcera. Nejstarší Smil předčasně zemřel v roce 1268, mladší Gerhard se oženil s Jitkou z Valtic. Jejich dcera Anežka se poprvé provdala za Hruta, který záhy zemřel, a podruhé za Vítka ze Švábenic. Po smrti manžela žila paní Eufemie v blízkosti žďárského kláštera spolu s matkou Sibylou a potom i s dcerou Anežkou a vnučkami Kateřinou, Bohunkou a Adelheidou. Zřejmě pod vlivem opata Winricha se z nich později staly bekyně.⁹² Roku 1273 zřídila Eufemie ve Žďáru již druhý špitál a, podle svědectví klášterní kroniky, sama chodila pečovat o tamní nemocné. I ona, zejména ke konci života, proslula velkou zbožností a kajícími skutky. Zemřela v roce 1279 a mniši ji uložili do rodinné hrobky pánů z Obřan v konventním chrámu vedle jejího manžela.

4.3 Smil z Lichtenburka, jeho manželka Eliška z Křižanova a synové Oldřich a Rajmund

Vztah ke žďárskému klášteru měl nepochybně i pan Smil z Lichtenburka, manžel Přibyslavovy nejmladší dcery Elišky. Tento významný český feudál byl synem Jindřicha ze Žitavy a vnukem Smila z Tuháně, zvaného Světlík. V době vzpoury markraběte Přemysla Otakara (II.) proti jeho otci, králi Václavovi I., zachoval věrnost panovníkovi a zřejmě proto ho Václav I. v roce 1249 jmenoval pražským purkrabím. Smil tento úřad

⁸⁹ Tito velmoži měli za úkol udržovat mladého moravského markraběte v poslušnosti vůči jeho otci. (Srov. ZEMEK, Metoděj: Poznámky k jednotlivým veršům, in: CdS, 118-119).

⁹⁰ Srov. Tamtéž, 119.

⁹¹ Krátce před smrtí nechal sepsat závěť, v níž žďárskému klášteru odkázal vesnici Milostovice a Plesnou u Opavy, obce Kučerov a Lhotu u Vyškova, Křídlovky, dříve Křídlovičky v okrese Znojmo a polovinu vsi Pilšť/Plišť v polském Slezsku. (Srov. CDB IV/1, č. 60, s. 120-122).

⁹² Termínem „bekyně“ se ve středověku označovala sdužení vdov a panen žijících v blízkosti určitého kláštera. Od členů řádů se lišily tím, že neskládaly věčné sliby, pouze se zavazovaly na určitou dobu. Bydlely odděleně od kláštera v malých domcích. (Srov. ZEMEK, Metoděj: Poznámky k jednotlivým veršům, in: CdS, 123).

zastával do roku 1251. Proslul také jako zdatný bojovník⁹³ i jako rytíř a vítěz mnoha turnajů.⁹⁴

Za jeho věrné služby mu král daroval Železné hory a k nim přilehlé části českomoravského pomezí. Pod hřebenem Železných hor vystavěl Smil hrad Lichtenburk a začal se po něm psát. V hraniční oblasti mezi Čechami a Moravou se zasloužil nejen o kolonizaci, ale také o nový způsob podnikání v podobě těžby stříbra. Na křižovatce mezi řekou Sázavou a Haberskou stezkou založil město Smilův Brod, dnešní Havlíčkův a dříve také Německý Brod, které učinil centrem hornického ruchu. O jeho aktivitě v oblasti těžby svědčí i písemné potvrzení rozdělení výnosu ze stříbrných dolů v Brodě, České Bělé, Přibyslavi a Šlapanově mezi klášter v Sedlci u Kutné Hory, Mnichově Hradišti a ve Žďáru.⁹⁵ Listinou z roku 1264 potvrdil, že Bohuslav, purkrabí z Lichtenburka, a jeho žena Ozana věnovali klášteru ve Žďáru vesnici Slavkovice na křižanovském panství, již dostali od jeho manželky, paní Elišky.⁹⁶ 30. prosince 1265 pořídil Smil zápis o věnování desátku ze cla v Chotěboři žďárským řeholníkům. Daroval jim i tamější kapli sv. Jakuba.⁹⁷ Se souhlasem manželky jim roku 1269 předal i vesnici Radňovice a Jiřkovice u Nového Města (na Moravě).⁹⁸

Smil s Eliškou měli čtyři syny a patrně i dceru. Nejstarší Jindřich, zvaný rovněž Heinman či Hynek, byl otcem Hynka Krušiny, později zetě Závaše z Falkenštejna. Třetí Oldřich se dostal do nejvyšších společenských kruhů za vlády Václava II. v posledním desetiletí 13. století. Pravděpodobně byl i svědkem zápasu jistých skupin o nadvládu nad tehdy ještě mladým králem.⁹⁹ Po smrti Václava III. se spolu s mladším bratrem zúčastnil slavnostního potvrzení bully sicilské římským císařem Albrechtem. Po smrti Rudolfa Habsburského rovněž přešel ke korutanské straně, dokonce patrně vedl skupinku Jindřichových přívrženců, kteří 24. července 1307 vtrhli do pražského biskupského paláce, kde se právě konala porada stoupenců Habsburků a po krátké roztržce některý z vetřelců

⁹³ Po boku Přemysla Otakara II. se v letech 1251-1255 účastnil neúspěšného vpádu do Bavorska, v září 1254 kryl ústup českých vojsk a čelil bavorské přesile u Mühldorfu. Roku 1260 byl naopak svědkem českého vítězství nad vojskem uherského krále Bély IV. u Kressenbrunu. (Srov. KALISTA, Zdeněk: Blahoslavená Zdislava z Lemberka: listy z dějin české gotiky, Řím: Křesťanská akademie, 1969, 119).

⁹⁴ Roku 1256 se spolu se švagrem Havlem z Lemberka s úspěchem zúčastnil rytířských turnajů u příležitosti volby římského císaře. Za vítězství získal do svého erbu znamení červeného kapra s pavími pery. (Srov. Staročeská kronika tak řečeného Dalimila II. – Jiří DAŇHELKA (ed.), Praha: Academia, 1998, kap. 88, s. 365).

⁹⁵ Stalo se tak v Sedlci 5. listopadu 1257. Každý klášter dostal třetinu desátků z výnosů stříbra. (Srov. CDB V/1, č. 138, s. 222-223).

⁹⁶ Srov. Tamtéž, č. 427, s. 634-635.

⁹⁷ Srov. Tamtéž, č. 460, s. 680-681.

⁹⁸ Srov. CDB V/2 – Jindřich ŠEBÁNEK/Sáša DUŠKOVÁ (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/2. Pragae 1981, (dále jen CDB V/2), č. 78, s. 159-160.

⁹⁹ Srov. ŠUSTA, Josef: České dějiny dílu II. část 2.: Král cizinec, Praha: Laichter, 1939, 13.

zabil jednoho z čelních představitelů prohabsburského tábora, Tobiáše z Bechyně. Některé prameny tvrdí, že se vraždy dopustil sám Oldřich, jiné ji připisují jeho synovci Hynku Krušinovi.¹⁰⁰

Na sklonku roku 1303 darovali Oldřich a Rajmund z Lichtenburka žďárským mnichům výnos ze cla v Chotěboři, zisky ze stříbrných dolů na svém panství a ves Počátky u Chotěboře s poli, loukami a pastvinami pro zřízení nového špitálu.¹⁰¹

Také Rajmund z Lichtenburka byl již za Václava II. znám jako mecenáš německé dvorské poezie. Soudobý básník Heinrich z Freiburgu mu dokonce věnoval veršované vyprávění o Tristanovi.¹⁰² Když král musel roku 1298 na čas odjet ze země, ustanovil Rajmunda hejtmanem na Moravě.¹⁰³ Na vrchol společenského žebříčku se Lichtenburk dostal až s nástupem Václava III. Právě on patřil, spolu s dalšími mladšími pány, k předním dvořanům rovněž mladého a, podle svědectví většiny soudobých historiků, nezkušeného a lehkovážného krále. Ten si mladého šlechtice oblíbil natolik, že ho ustanovil vrchním strážcem korunních hvozdů v Čechách a na Moravě¹⁰⁴ a natrvalo mu odprodal dvě královské vesnice za pouhých 900 hřiven, přestože příslušná listina hovoří o vyšší ceně.¹⁰⁵

Po úkladné vraždě posledního Přemyslovce, která se udála roku 1306 v Olomouci, měl usednout na český trůn Jindřich Korutanský, jehož manželka Anna pocházela z rodu Přemyslovců. O českou a polskou korunu však začal usilovat pro svého syna Rudolfa císař Albrecht Habsburský. Protože u části české šlechty získal podporu, dosáhl nakonec svého, takže Korutanec se musel vzdát trůnu a uprchnout z Čech. Albrecht se mezitím snažil získat si zbytek českých pánů ústupky a sliby. Rozhodl se jim zčásti vyhovět, proto slavnostně potvrdil ustanovení zlaté bully sicilské z roku 1212 a 1216.¹⁰⁶

Spořivá vláda jeho syna Rudolfa v Čechách však přinesla ctižádostivému šlechtici zklamání. Proto po jeho smrti v roce 1307, když opět vypukl zápas o český trůn, tentokrát mezi Jindřichem Korutanským a bratrem zemřelého krále Fridrichem, jemuž, jakož i dalším potomkům Habsburského rodu, vymohl otec listinou sepsanou v lednu 1307

¹⁰⁰ Srov. ŠUSTA, Josef: České dějiny dílu II. část 1.: Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví, Praha: Laichter, 1935, 721-722.

¹⁰¹ Srov. RBM II, č. 1984, str. 855.

¹⁰² Srov. ŠUSTA, Josef: České dějiny dílu II. část 1.: Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví, Praha: Laichter, 1935, 492-493.

¹⁰³ Srov. Tamtéž, 510.

¹⁰⁴ Srov. ŠUSTA, Josef: České dějiny dílu II. část 2. : Král cizinec, Praha: Laichter, 1939, 16.

¹⁰⁵ Srov. RBM II, č. 2065, str. 891.

¹⁰⁶ Srov. ŠUSTA, Josef: České dějiny dílu II. část 1.: Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví, Praha: Laichter, 1935, 694-702. Této události byli svědky i Oldřich a Rajmund z Lichtenburka. Mladšímu z bratří císař přislíbil úřad podkomořího.

ve Znojmě dědičný nárok na vládu v Čechách,¹⁰⁷ se Rajmund postavil na stranu Jindřicha, který ze souboje vyšel jako vítěz. Nový král také potvrdil jeho funkci podkomořího. V ní nejmladší z Lichtenburků setrval do června 1308. Panovník mu v listině přislíbil postupné splacení dluhu ve výši 9042 hřiven a jednoho lotu. Nejprve měl dostávat týdenní splátky po 200 hřivnách a zbytek pak po 100 hřivnách.¹⁰⁸ Do úřadu podkomořího nastoupil jeho vzdálený příbuzný, Jindřich z Lipé.

4.4 Gerhard z Obřan, jeho syn Smil a sestra Anežka z Obřan

Mezi zakladatele a podporovatele žďárského kláštera cisterciáků patří i Gerhard, mladší syn Bočka z Obřan. V klášterní kronice je zmínka o tom, že právě on v letech 1278 – 1282 vystavěl při zdejším chrámu kapli k počtě 11 000 panen. Gerhard se roku 1285 oženil s Jitkou z Valtic, s níž zplodil dva syny a dvě dcery - Bočka, který zemřel v roce 1298, Smila, pro něhož byla sepsána žďárská kronika, Eufemii, jež se provdala za Tasa z Tasova a Meziříčí a Anežku, později manželku Jenče ze Šumberka.¹⁰⁹

Gerhard se, spolu s Milotou z Dědic, stal hlavním předákem hnutí odpůrců správce Moravy Alberta Saského. Ze svého hradu začal podnikat loupeživé výpravy a působit velké škody v údolí řeky Svitavy. Proto roku 1281 jeho i Milotu zajal a uvěznil sám Albert. Na podzim v roce 1285 uskutečnil Závíš z Falkenštejna vojenskou výpravu na Moravu, při níž po boku krále Václava II. ztrestal odbojné šlechtice a přiměl je opět k poslušnosti. V únoru 1286 došlo v Brně k setkání krále s provinilými pány. Mezi těmi, kteří Václavovi znovu slíbili věrnost a zachovávání zemského míru, nechyběl ani Gerhard z Obřan.¹¹⁰ Gerhard roku 1290 daroval žďárským bratřím druhou polovinu dnešní Radešinské Svatky. Dle výpovědi klášterní kroniky jim její první část patřila již dříve.¹¹¹

Gerhardův mladší syn Smil se oženil s Annou, dcerou pana Oldřicha z Jindřichova Hradce. Zemřel roku 1312 bez mužského potomka. Z genealogie zakladatelů, jež je součástí nejnovějšího vydání Kroniky kláštera žďárského, se o něm lze dočíst mimo jiné i to, že při správě kláštera již nevyňikal takovými schopnostmi a pečlivostí jako jeho předkové.¹¹²

Anežka z Obřan, nejmladší z dětí pana Bočka a paní Eufemie, se poprvé provdala

¹⁰⁷ Srov. Tamtéž, 707.

¹⁰⁸ Srov. Tamtéž, 747-748.

¹⁰⁹ Srov. ZEMEK, Metoděj: Poznámky k jednotlivým veršům, in: CdS, 131.

¹¹⁰ Srov. ŠUSTA, Josef: České dějiny dílu II. část 1.: Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví, Praha: Laichter, 1935, 355-356.

¹¹¹ Srov. CdS, kap. 19, vs. 933-934.

¹¹² Srov. Cronica domus Sarensis minor, in:CdS, 93.

za Hruta (ze Švábenic), s níž měla dcery Kateřinu, Bohunku a Adelheidu. Jejím druhým manželem byl Vítek ze Švábenic, jemuž dala čtyři syny a dvě dcery.¹¹³ S dcerami z prvního manželství prožila část života jako bekyně v sousedství žďárských cisterciáků.

Gerhard z Obřan, jeho sestra Anežka i syn Smil rovněž našli místo posledního odpočinku v rodové hrobce ve žďárském konventním chrámu.

¹¹³ V listině z 21. listopadu 1293 jsou uvedena jména Hedviky a Markéty, dcer paní Anežky z druhého manželství. (Srov. RBM II, č. 1631, s. 700).

5 Hospodářské poměry žďárského kláštera a kolonizační činnost cisterciáků v oblasti českomoravského pomezí

5.1 Majetek žďárských cisterciáků

Protože Boček z Obřan roku 1252 povolal nepomucké cisterciáky do oblasti, která tehdy z velké části ještě nebyla osídlena, musel jim zajistit počáteční zdroj obživy jinde. Proto příchozí komunitě při založení daroval část svých statků na jižní Moravě – dnešní Velké Pavlovice a Načeratice na Znojemsku a k nim celý desátek ze vsi Kobylí, Pavlovic a Zaječí. Novému klášteru věnoval i třetinu ze svých vinných desátků ve Skalici, Pouzdřanech a Zaječí, dále kostel v Bíteši (Heinriches), Rorbach, česky nazývaný Hrušovany a Berchtoldesdorf – Novošice u Blučiny. Z blízkého okolí řeholníkům patřily, kromě vesnice Žďár, Jámy a Dobrá Voda u Křižanova.¹¹⁴

Boček krátce před svou smrtí na sklonku roku 1255 dal sepsat závěť, v níž žďárským cisterciákům odkázal ves Milostovice a Plesnou na Opavsku, polovinu vsi Pilšť (Plšť) v Dolním Slezsku, dále vesnice Kučerov a Lhotu u Vyškova a Křídlovičky (dnes Křídlovky) u hradu Jaroslavice na Znojemsku se dvorem a veškerým dobytkem k němu patřícím.¹¹⁵

Hospodářskou základnu v bezprostředním sousedství kláštera si řeholníci postupně budovali sami. Za tímto účelem zřizovali v bližším a pak i vzdálenějším okolí *dvory - grangie* pro obhospodařování polností, luk, sadů a vinic. V čele dvora stál *hofmistr – magister curriae*, který byl podřízen *sklepníku – cellarioni*, jenž dohlížel na hospodaření v klášteře i na celém panství. Hofmistry bývali zpravidla konvrši, pouze na významnějších dvorech a statecích tuto funkci zastávali mniši – kněží. I na dvorech museli řeholníci dodržovat řádová pravidla, zejména povinnost mlčení. Příkaz mlčení neplatil pouze pro sklepmistra, který mohl kdykoli a s kýmkoli jednat o hospodářských záležitostech. V blízkosti dvorů žili klášterní poddaní, jejichž povinností bylo pomáhat řeholníkům v době setí a žní. Ostatní práce mniši vykonávali sami. Bylo – li jich dostatek, mohli si jednotlivé úkoly mezi sebou rozdělit, takže někteří měli na starost obdělávání polí tažným dobytkem – „*fratres bubulci*“, jiní pečovali o ovce – „*pastores ovium*“, někteří se starali o krávy, jiní o koně.¹¹⁶

V listině sepsané v Třebíči 5. listopadu 1257 věnuje Smil z Lichtenburka

¹¹⁴ Srov. CDB IV/1, č. 259, s. 439-441.

¹¹⁵ Srov. CDB V/1, č. 60, s. 120-122.

¹¹⁶ Srov. ZEMEK, Metoděj, BARTUŠEK, Antonín: Dějiny Žďáru nad Sázavou I, Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, 65, 69.

žďárskému klášteru třetinu desátku ze stříbrných dolů v Bělé, Šlapanově a Přibyslavi. Zbylé dvě třetiny výnosu rozdělil mezi cisterciáky v Sedlci a Mnichově Hradišti.¹¹⁷

14. dubna 1262 daroval Smil se souhlasem své manželky Elišky žďárským bratřím také vesnici Bobrůvku, a to s poli i neobdělanou půdou, lesy, loukami, pastvinami, lovem ryb a honitbou.¹¹⁸ V listině z roku 1264 Smil potvrdil, že lichtenburský purkrabí Bohuslav se svou manželkou Ozanou žďárské komunitě věnovali vesnici Slavkovice, kterou dostali od paní Elišky, s poli i neobdělanou půdou, lesy, loukami, rybníky a povolením k lovu.¹¹⁹

Žďárští cisterciáci od Smila z Lichtenburka dostali také na sklonku roku 1265 desátek ze cla v Chotěboři a zdejší kapli i s obročím.¹²⁰ 14. února 1269 jim daroval i ves Radňovice a Jířkovice.¹²¹

Olomoucký biskup Bruno v listině z 9. května 1263 rozhodl spor mezi Janem, představeným kostela v Blučině a žďárským klášterem o kapli v Novošicích. Představeným v Blučině mělo nadále patřit patronátní a vlastnické právo nad kaplí, zatímco žďárští cisterciáci byli potvrzeni jako vlastníci vsi Novošice i s jejími desátky a polnostmi.¹²² Tentýž biskup 3. října 1267 nařídil, aby cisterciáci ve Žďáru každoročně pobírali desátky ze statků, které dostali od Bočka z Obřan a jeho potomků a aby jemu i jeho nástupcům každý rok odváděli desetinu z těchto poplatků.¹²³

V listině ze 4. července 1273 král Přemysl Otakar II. nařizuje, aby žďárskému klášteru byly odváděny všechny pokuty a peněžité tresty, k nimž budou klášterní poddaní na Moravě nebo v Čechách odsouzeni. V takovém případě se provinilci museli na předvolání dostavit k příslušnému soudu. Postiženým feudálům bylo přitom zapovězeno tyto pokuty přijímat a vymáhat pro sebe.¹²⁴

V roce 1277 darovala Anežka z Obřan klášteru třetinu vesnice Těšany s podmínkou, že, bude – li chtít její manžel, Vítek ze Švabenic, nebo její děti později zmíněnou část vsi odkoupit zpět, zaplatí cisterciákům sto hřiven.¹²⁵

7. září 1284 udělil král Václav II. žďárským cisterciákům patronátní právo nad kostelem v Blučině. 13. února 1286 toto darování potvrdil olomoucký biskup

¹¹⁷ Srov. CDB V/1, č. 138, s. 222-223.

¹¹⁸ Srov. Tamtéž, č. 320, s. 478-479.

¹¹⁹ Srov. Tamtéž, č. 427, s. 634-635.

¹²⁰ Srov. CDB V/1, č. 460, s. 680-681; 16. dubna 1267 dal pražský biskup svolení, aby při kostele v Chotěboři bylo zřízeno proboštví, kde budou bydlet dva nebo tři cisterciáčtí kněží ze Žďáru, jimž světil správu kostela i poplatky jemu odváděné. Spolu s řeholníky zde měl bydlet i světský kněz, jehož bratři museli hmotně zabezpečit. (Srov. CDB V/2, č. 498, s. 42-43).

¹²¹ Srov. CDB V/2, č. 578, s. 159-160.

¹²² Srov. CDB V/1, č. 380, s. 564-565.

¹²³ Srov. CDB V/2, č. 516, s. 63-64.

¹²⁴ Srov. Tamtéž, č. 712, s. 360-361.

¹²⁵ Srov. Tamtéž, č. 852, s. 569-570.

Theodorich.¹²⁶

12. dubna 1287 darovala Anežka z Obřan žďárským řeholníkům polovinu vsi Křižanov. Ve smlouvě¹²⁷ je stanoveno, že, pokud by si její bratr Gerhard z Obřan nebo jeho synové v budoucnu činili na tuto polovinu vesnice nárok, mohou ji odkoupit zpět za sto hřiven stříbra. Druhou polovinu Křižanova cisterciáci od Anežky dostali v roce 1293.¹²⁸

6. listopadu 1289 daroval Gerhard z Obřan se svou manželkou Jitkou klášteřu třetinu desátku ze všech svých vinic – v Pavlovicích, Pouzdřanech, Zaječí, Načeraticích a Jaroslavicích.¹²⁹ Počátkem roku 1293 darovali bratři Filip, Bohuslav a Jimram z Pernštejna žďárskému klášteřu svůj desátek z vína v Medlově u Židlochovic.¹³⁰

21. prosince 1303 odkázali Oldřich a Rajmund z Lichtenburka žďárským mnichům vesnici Počátky (Heinrichsdorf) u Chotěboře se stříbrnými doly a vším, co k ní patřilo a druhý desátek ze cla v Chotěboři a všech svých výnosů ze stříbrných dolů.¹³¹

21. března 1317, za opata Jindřicha II. (1315 – 1325), darovali Jan z Meziříčí a jeho manželka Jitka klášteřu ve Žďáru úrok ze čtyř a půl lánů a dva selské dvory v Hruškách u Slavkova a dále vesnici Sazomín i s tavním mlýnem.¹³² 28. prosince téhož roku věnovala Budiše, vdova po Hynku Krušinovi z Lichtenburka, cisterciákům desátek z vesnice Kotlasy.¹³³

9. března 1326 koupili bratři Jan, Filip a Robert z Pernštejna od Jindřicha z Lichtenburka půl lánů ve vsi Počátky za pět kop a požitky z něho přenechali žďárským cisterciákům k udržování věčného světla. V čele klášteřa tehdy stál opat Mikuláš II. (1325 – 1327). Také Jindřich řeholníkům věnoval výnosy ze zbylého půllánu.¹³⁴

27. ledna 1330 daroval Jan z Meziříčí žďárskému klášteřu dvacet lánů obděláné půdy ve vsi Trutmanice/Trkmanice (Trautmannsdorf) u Velkých Pavlovic, tavní dvůr se čtyřmi lány, louky, soudní pravomoc nad vsí a patronátní právo nad zdejší kostelem.¹³⁵

V listině ze 7. ledna 1341 byl urovnán spor o desátky ze vsi Obyčtov mezi Konrádem, zdejší farářem, Waschmundem, komendátorem špitálu sv. Jana v Brně a společenstvím žďárských cisterciáků. Desátek měl nadále patřit obyčtovským farářům, zatímco zdejší dvůr, zproštěný povinnosti odvádět poplatky, a okolní polnosti byly

¹²⁶ Srov. RBM II, č. 1323, s. 572; Srov. Tamtéž, č. 1366, s. 589.

¹²⁷ Srov. Tamtéž, č. 1404, s. 603.

¹²⁸ Srov. Tamtéž, č. 1631, s. 700.

¹²⁹ Srov. Tamtéž, č. 1483, s. 639-640.

¹³⁰ Srov. Tamtéž, č. 1602, s. 688-689.

¹³¹ Srov. Tamtéž, č. 1984, s. 855.

¹³² Srov. RBM III, č. 362, s. 149.

¹³³ Srov. Tamtéž, č. 409, s. 165.

¹³⁴ Srov. Tamtéž, č. 1190, s. 462.

¹³⁵ Srov. Tamtéž, č. 1614, s. 632.

potvrzeny jako majetek kláštera.¹³⁶

20. května 1345 odkázal Čeněk z Bítova ve své poslední vůli žďárskému klášteru, který tehdy spravoval opat Mikuláš III. (1341 - 1341), 60 moravských hřiven s přáním, aby byl pochován v konventním kostele a dalších šest hřiven a anniversarium – výroční zádušní mši.¹³⁷

28. prosince 1349 věnoval Jan z Tasova, který se u příležitosti jubilejního roku chystal na pouť do Říma, cisterciákům ve Žďáru ves Kotlasy – „Chothloken“, s poli i neobdělanou půdou, lesy, loukami, pastvinami, rybníky a povolením k lovu. Za to si vymínil, že se v klášteře každý rok odslouží zádušní mše za jeho otce Tobiáše, matku Anežku, sestru Annu a za spásu jeho duše.¹³⁸

6. prosince 1353 daroval Beneš z Meziříčí žďárským bratřím vesnici Vatín, Babín a Sazomín se vším, co k nim patřilo – s poli i neobdělanou půdou, cestami, pastvinami, loukami a povolením k lovu. Věnoval jim i les Radonín nedaleko Žďáru. Opat Jan (1353 – 1357), převor Wernhard a podpřevor Leo se zavázali, že v těchto vsích nebudou na poplatcích královské berně vybírat více než šestnáct grošů.¹³⁹

5.2 Kolonizační činnost žďárského kláštera v oblasti českomoravského pomezí

Žďárský cisterciácký klášter byl založen na hranici mezi Čechami a Moravou, uprostřed rozsáhlého pomezního hvozdu, který se nazýval Libický. V době před vznikem kláštera započal na české straně pralesa s procesem osídlování Jan z Polné. Ten bezpochyby již v první polovině 13. století založil osadu Polná, kde sídlil a po níž se i psal. Polná, ležící 18 km jihozápadně od Žďáru nad Sázavou, byla povýšena na městečko roku 1242.¹⁴⁰ Jan v roce 1234 založil cisterciácký klášter v Nížkově, vzdáleném od Polné 8 km na severovýchod. Mezi majetkem darovaným novému klášteru je v zakládací listině poprvé zmíněna osada Žďár, která tehdy patřila Janovu bratru Přibyslavovi.¹⁴¹ Janovu bratru Přibyslavovi z Polné se připisuje založení Přibyslavi, vzdálené 10km na sever od Polné a 13km na západ od Žďáru. První písemná zmínka pochází z roku 1257, kdy Smil z Lichtenburka, další majitel Přibyslavi, daroval žďárskému klášteru třetinu desátku ze

¹³⁶ Srov. RBM IV, č. 858, s. 339-340; viz také CDM VII– Josef CHYTIL (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VII. Brunn 1858, (dále jen CDM VII), č. 301, s. 218-220.

¹³⁷ Srov. RBM IV, č. 1552, s. 622-623.

¹³⁸ Srov. CDM VII, č. 982, s. 690.

¹³⁹ Srov. CDM VIII – Vincenc BRANDL (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VIII. Brunn 1874, (dále jen CDM VIII), č. 239, s. 181-182.

¹⁴⁰ Srov. CDB IV/1, č. 13, s. 75.

¹⁴¹ Srov. CDB III/1, č. 100, s. 116, 25.

zdejších stříbrných dolů.¹⁴²

Nejsevernější moravskou část pohraničního hvozdu začal v první polovině 13. století osidlovat šlechtic Přibyslav z Křižanova. Ten založil Křižanov, ležící 23 km na jihovýchod od Žďáru, o němž se poprvé zmiňuje listina z roku 1239. Mluví se v ní o zdejším kostele, který Přibyslav daroval špitálu sv. Jana v Brně.¹⁴³ V sousedství Křižanova leží směrem na západ obec Dobrá Voda, která byla nejspíše založena současně s Křižanovem. Poprvé je zaznamenána v zakládací listině žďárského kláštera v roce 1252 jako jedna z prvních vesnic v nejbližším okolí, kterou Boček z Obřan s manželkou Eufemií a tchýní Sibylou z Křižanova daroval příchozí komunitě. V téže listině je poprvé jmenována také obec Jámy, nacházející se 6 km jihovýchodně od Žďáru.¹⁴⁴

Po Přibyslavově smrti bylo křižanovské panství rozděleno mezi jeho dcery Eufemii a Elišku. Křižanov patřil Bočkovi a Eufemii, kteří ho následně odkázali své dceři Anežce z Obřan.¹⁴⁵ Boček z Obřan po roce 1250 založil osadu „Bočkanov“ na území dnešního Nového Města na Moravě. Poprvé se o ní hovoří v listině z roku 1293, kde se objevuje pod názvem „Nova Civitas“.¹⁴⁶

Elišce a jejímu manželovi Smilu z Lichtenburka patřila Bobrová, ležící 10 km na sever od Křižanova. Poprvé je zmíněna v roce 1293.¹⁴⁷ V jejím nejbližším okolí manželé dále vlastnili také Bobrůvku a pravděpodobně založili i sousední ves Mírošov, o níž je první písemná zmínka až z roku 1338.¹⁴⁸ V okolí Nového Města jim patřila ves Radňovice, Jiříkovice a Slavkovice.¹⁴⁹

Zřejmě velmi brzy po příchodu do Žďáru začali cisterciáckí mniši s náročným a zdoluhavým procesem – kácením pralesa obklopujícího jejich prozatímní dřevěný klášter a následným zúrodněním takto získané půdy. Popel ze spáleniště byl použit jako hnojivo.¹⁵⁰ S největší pravděpodobností právě z tohoto výrazu pochází název osady Žďár. S vykácením části lesa získali řeholníci také prostor pro zakládání nových osad. Nejdříve začali s osídlováním patrně na sever od Žďáru, kde založili ves „Munchperch“ později

¹⁴² Srov. BAHLCKE, Joachim, EBERHARD, Winfried, POLÍVKA, Miloslav: Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska, Praha: Argo, 2001, 468

¹⁴³ Srov. CDB III/2 – Gustav FRIEDRICH/Zdeněk KRISTEN (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/2. Pragae 1962, č. 221, s. 297, 24-25.

¹⁴⁴ Srov. CDB IV/1, č. 259, s. 440, 30.

¹⁴⁵ Ta roku 1287 darovala žďárskému klášteru jeho první část (srov. RBM II, č. 1404, s. 603) a zbylou polovinu řeholníkům přenechala v roce 1293 (srov. Tamtéž, č. 1631, s. 700).

¹⁴⁶ Srov. Tamtéž, č. 1617, s. 694, 3.

¹⁴⁷ Srov. Tam též, č. 1617, s. 694, 3. V této listině se o Bobrové, Novém Městě a Křižanově hovoří jako o „oppidorum“ – o městečku.

¹⁴⁸ Srov. CDM VII, č. 217, s. 155-156; v této listině se řeší spor o desátky z Mírošova – „Mirzichaw“ mezi Buškem, farářem z Dolní Bobrové a Waschmundem, komturem špitálu sv. Ducha v Brně.

¹⁴⁹ Srov. CDB V/1, č. 427, s. 634-635; CDB V/2, č. 578, s. 159-160.

¹⁵⁰ Srov. DROŽ, Bedřich: Dějiny kláštera a města Žďáru na Moravě, Moravské Budějovice: 1903, 30.

nazvanou Vojnův Městec. Poprvé je zmiňována listinou z roku 1293, v níž stojí že právě zde má být zřízen soud pro klášterní poddané žijící na české straně.¹⁵¹, z čehož vyplývá, že na české straně již nejspíš existovala i nedaleká Polnička, pojmenovaná podle potoka Polná, dnešního pravého pramene Sázavy, který jí protéká.¹⁵²

Řeholníci v této době zřejmě zbudovali v samém sousedství Žďáru také Stržanov, Lhotu a Radvanec¹⁵³ u Vojnova Městce, Světnov a Walddorf – dnešní Cikháj. První písemná zmínka o Světnovu pochází z 9. září 1366. Jde o listinu, v níž se určují hranice mezi lesy patřícími panu Jindřichovi z Lipé a žďárským cisterciákům. Klášteru tehdy připadly lesy v oblasti mezi Žďárem, Světnovem a Herálcem až po řeku Švarcavu, v listině zvanou „Swratczicze nigra“ - – dnešní potok Břimovka vlévající se do Svatky, přibližně až k dnešní obci Kadov a odtud k zaniklé osadě Vlčkovice poblíž Fryšavy pod Žákovou horou.¹⁵⁴

Na severovýchod od Žďáru vznikla zásluhou cisterciáků snad ještě ke konci 13. století ves Lhotka a severně od ní osada Bratroňovice, zmiňovaná listinou z roku 1368.¹⁵⁵ Později buď zcela zanikla, nebo se posunula ještě o kus na sever a dostala dnešní název Sklené,¹⁵⁶ o němž se lze dočíst až v prvním urbáři žďárského kláštera z roku 1407. V průběhu 14. století přibyly v sousedství Skleného Počítky a v jejich blízkosti mezi Žďárem a Lhotkou osada Vysoké.¹⁵⁷

Žďárští řeholníci pravděpodobně ještě před rokem 1300 založili osadu Bohdalec a Rousměrov¹⁵⁸ ležící směrem na jihozápad od Bobrové.

¹⁵¹ Srov. RBM II, č. 1617, s. 694.

¹⁵² Srov. DROŽ, Bedřich: Dějiny kláštera a města Žďáru na Moravě, Moravské Budějovice: 1903, 23.

¹⁵³ Srov. CDM IX – Vincenc BRANDL (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IX. Brünn 1875, (dále jen CDM IX), č. 60, s. 46, 7.

¹⁵⁴ Srov. Tamtéž, č. 448, s. 363-364.

¹⁵⁵ Srov. CDM X – Vincenc BRANDL (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae X. Brünn 1878, č. 42, s. 34.

¹⁵⁶ Srov. ZEMEK, Metoděj, BARTUŠEK, Antonín: Dějiny Žďáru nad Sázavou I, Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, 67.

¹⁵⁷ Srov. Tamtéž, 67.

¹⁵⁸ Srov. CDM VII, č. 815, s. 591-592; v této listině z 27. června 1348 se řeší spor o desátky ze vsi Bohdalec – „Pohdalau“ a Rousměrov – „Crewczendorf“.

Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo přiblížit okolnosti založení cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou a události v průběhu prvního století jeho existence. Z předchozích kapitol by mělo vyplynout, že tento klášter vznikl díky osobní iniciativě významného moravského šlechtice Přibyslava z Křižanova a jeho zetě, zemského maršálka Bočka z Obřan.

Vzhledem k tomu, že v období vrcholného středověku se na zakládání klášterů podílela zejména šlechta a často i panovník, nelze tuto skutečnost považovat za neobvyklou. Je ovšem zapotřebí také zdůraznit, že, i když se Přibyslav a zejména pak jeho zeť Boček z Obřan nepochybně jakožto zakladatelé těšili různým výhodám a pravomocem, a to pochopitelně i vzhledem ke klášteru, přesto je k tomuto počínu vedly zcela jistě pohnutky mnohem hlubší. Především u Přibyslava z Křižanova a jeho manželky Sibyly vychází jasně najevo, že se jednalo o velice zbožné lidi, kteří podporovali i jiné tehdy nově vzniklé řády nejen po hmotné stránce, ale že také obdivovali jejich spiritualitu a způsob života, které se pokoušeli vnášet i do vlastní praxe. Svými postoji a jednáním ovlivnili všechny své tři dcery. Zejména prostřední, Eufemie, získala k cisterciákům ve Žďáru blízký osobní vztah a starší Zdislava, jak je dobře známo, byla později svatořečena.

Z vylíčení situace předcházející založení žďárského kláštera vyplývá, že tento nový řeholní ústav se nacházel v oblasti, která tehdy ještě zdaleka nebyla plně osídlena – na území pohraničního hvozdu, jehož část Přibyslavovi odprodal šlechtic Jan z Polné. Proto se první komunita cisterciáků, která sem přišla z jihočeského Nepomuku, zpočátku dlouho vyrovnávala se zdejšími drsnými podmínkami. Teprve v druhém desetiletí své existence mohla zásluhou opata Winricha z Waldsas prožívat období rozkvětu. Ještě i po Winrichově odchodu se až téměř do konce 13. století musela stále potýkat s určitým stupněm vnitřní nestability. V této době lze však na druhou stranu zaznamenat již pozvolný vzestup klášterního hospodářství a majetku, který cisterciáci získali zejména jako dar od členů zakladatelské rodiny.

Žďárský klášter získal mnoho statků i v první polovině 14. století, a to nejen od zakladatelů, ale také od jiných šlechticů. Dostalo se mu i výsad, privilegií a pravomocí od českých králů - Václava II., Jana Lucemburského a Karla IV. Kolem poloviny 14. století mu patřila značná část území kolem Žďáru, Nového Města na Moravě a Křižanova i některé statky na přibyslavsku a chotěbořsku.

Nelze samozřejmě opomenout ani přínos zdejší cisterciácké komunity pro tuto oblast, který spočívá zejména ve zkulturnění půdy a krajiny i založení řady nových vesnic.

Jistě není chybou domnívat se, že právě do tohoto, z velké části ještě neosídleného a z hlediska podnebí drsného kraje přišli ne náhodou cisterciáci, zaměřeni na kultivaci půdy a s ní spojenou kolonizaci. Právě jejich zásluhou byly do značné míry položeny základy dnešního osídlení v oblasti českomoravského pomezí. Řeholníci zajisté nepečovali jen o vesnice a osady, které sami založili. Vzorně spravovali i všechny statky, které jim byly svěřeny a které také nesporně z hospodářské prosperity kláštera mohly vytěžit i mnoho pro sebe.

Lze tedy na závěr bez nadsázky říci, že nynější tvář Vysočiny kolem Žďáru nad Sázavou byla podstatnou měrou formovaná a ovlivněná staletí trvajícím působením žďárského cisterciáckého kláštera. Zejména pak později při klášteře vzniklá Santiniho perla Vysočiny, Zelená Hora, zapsaná do světového kulturního dědictví UNESCO, je toho nezpochybnitelným dokladem. Stejnou, ne-li ještě větší, důležitost však má značné kulturní a duchovní dědictví, které klášter svému regionu až po současnost nesmazatelně vtiskl.

Seznam použitých zkratk

CDB – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae

CDM – Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae

CdS – Cronica domus Sarensis

ČMM – Časopis matice moravské

ČSPS – Časopis přátel starožitností v Praze

FRB – Fontes rerum Bohemicarum

RBM – Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae

VVM – Vlastivědný věstník moravský

Seznam literatury

I. Prameny

CDB I - Gustav FRIEDRICH (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. Pragae 1904-1907.

CDB II– Gustav FRIEDRICH (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. Pragae 1912.

CDB III/1 - Gustav FRIEDRICH (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/1. Pragae 1942.

CDB III/2 – Gustav FRIEDRICH/Zdeněk KRISTEN (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/2. Pragae 1962.

CDB IV/1 –Jindřich ŠEBÁNEK/Sáša DUŠKOVÁ (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV/1. Pragae 1962.

CDB V/1 – Jindřich ŠEBÁNEK/Sáša DUŠKOVÁ (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1 . Pragae 1974.

CDB V/2 – Jindřich ŠEBÁNEK/Sáša DUŠKOVÁ (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/2. Pragae 1981.

CDM VII– Josef CHYTIL (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VII. Brůnn 1858.

CDM VIII – Vincenc BRANDL (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VIII. Brůnn 1874.

CDM IX – Vincenc BRANDL (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IX. Brůnn 1875.

CDM X – Vincenc BRANDL (ed.) : Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae X. Brůnn 1878.

CdS - LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav (ed.): Cronica domus Sarensis, Třebíč: Blok, 2003.

Letopisové Jindřicha Heimburského, in: Fontes rerum Bohemicarum III. Josef EMLER (ed.), Pragae 1882.

Petra Žitavského kronika zbraslavská, in: Fontes rerum Bohemicarum IV. Josef EMLER (ed.), Pragae 1884.

RBM II – Josef EMLER (ed.) : Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. Pragae 1882

RBM III – Josef EMLER (ed.) : Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III. Pragae 1890.

RBM IV – Josef EMLER (ed.) : Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. Pragae 1892.

Staročeská kronika tak řečeného Dalimila II. – Jiří DAŇHELKA (ed.), Praha: Academia, 1998.

II. Literatura

BAHLCKE, Joachim, EBERHARD, Winfried, POLÍVKA, Miloslav: Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska, Praha: Argo, 2001.

BRETSCHER – GISIGER, Charlotte, MARQUIS, Bettina, MEIER, Thomas: Lexikon des Mittelalters IX, Werla bis Zypresse; Anhang; Register/ Register erarbeitet von Charlotte Bretscher – Gisiger, Bettina Marquis und Thomas Meier, Stuttgart: Metzler, 1999.

DROŽ, Bedřich: Dějiny kláštera a města Žďáru na Moravě, Moravské Budějovice: 1903.

FOLTÝN, Dušan, a kol.: Encyklopedie moravských a slezských klášterů, Praha, Libri, 2005.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina, HYHLÍK, Vladimír: Sedlec u Kutné Hory. Bývalé cisterciácké opatství, Velehrad: 1992.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina: Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420,

1. svazek, Fundace 12. století, Praha: Karolinum 1998.

2. svazek, Kláštery založené ve 13. a 14. století, Praha: Karolinum, 2002.

3. svazek, Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech, Praha: Karolinum, 2009.

KALISTA, Zdeněk: Blahoslavená Zdislava z Lemberka: listy z dějin české gotiky, Řím: Křesťanská akademie, 1969.

NECHUTOVÁ, Jana: Latinská literatura českého středověku do roku 1400. Praha: Vyšehrad, 2000.

NĚMEC, Jaroslav: Zázraky ke kanonizaci českých světců, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2009.

NOVOTNÝ, Václav: České dějiny dílu I. část 4.: Čechy královské za Přemysla II. Otakara, Praha: Laichter, 1937.

PLICHTA, Alois: Klášter na hranicích, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995.

ŠUSTA, Josef: České dějiny dílu II. část 1.: Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví, Praha: Laichter, 1935.

České dějiny dílu II. část 2. : Král cizinec, Praha: Laichter, 1939.

ZEMEK, Metoděj, BARTUŠEK, Antonín: Dějiny Žďáru nad Sázavou I, Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956.

III. Stati ve sbornících

CHARVÁTOVÁ, Kateřina: Cisterciácký řád a jeho šíření se do Čech a na Moravu, in: Sedm a půl století. Stati o historii, kultuře a umění žďárského kláštera, Stanislav RŮŽIČKA (ed.) Žďár nad Sázavou: 2002, 23-37.

VENTURA, Václav: Duchovní rozměr cisterciáckého řádu, in: Cisterciáci na Moravě, Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu, Miloslav POJSL (ed). Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, 108-115

IV. Články v časopisech

SOVADINA, Miloslav: STUDIE Rodina Zdislavy z Lemberka, in: Časopis Matice moravské, CXII, 1993, 217-235.

ŠILHAN, Jindřich: Jindřich Heimburský, in: Vlastivědný věstník moravský 20, 1968, 26-62.

ŠILHAN, Jindřich: Osecká listina, in: Vlastivědný věstník moravský 28, 1976, 196-206.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav: Vikart z Trnavy, in: Časopis společnosti přátel starožitností v Praze IV, 1896, 45-47.